Sten Andersson

Freud, Reich

och den förtryckta sexualiteten

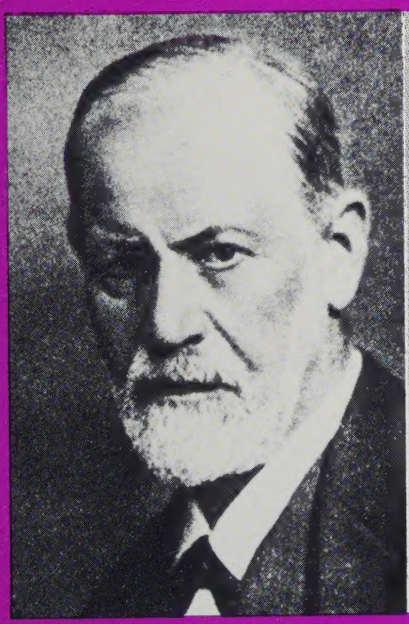

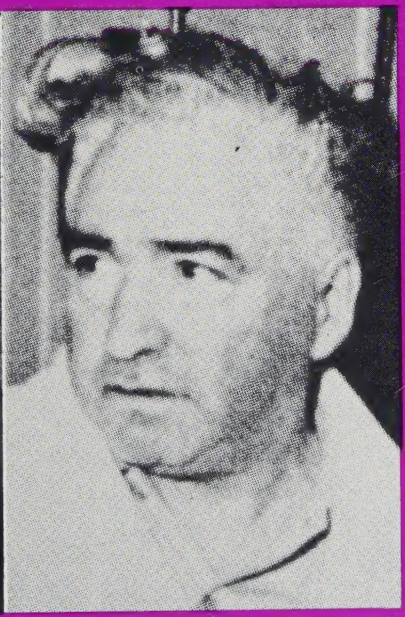

VERDANDI DEBATT

1970

Prisma

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41544709_0021

Verdandi-debatt nr 78

Sten Andersson

Freud, Reich och den förtryckta sexualiteten

Bokförlaget Prisma/Föreningen Verdandi

Verdandi-debatt nr 78
Omslag av Anders Pihlström
© 1975 Sten Andersson

Nämnden för Verdandis skriftserier består av
Ros-Mari Edström, Christer Hallgren, Stig Helling, Bengt Lindroth och Björn Magnsjö. Material lämpligt för publicering kan sändas till Stig Helling, Blodstensvägen 26, 752 44 Uppsala, tel. 018/10 51 14.

ISBN 91-518-0915-X
Berlingska Boktryckeriet, Lund 1975
I/20/575/00/4

Till Aino

Innehåll

Förord 7
Psykoanalysens framväxt 8
Psykoanalys och marxism 21
Den mystifierade sexualiteten 42
Känsla och förnuft 65
Den frånvarande familjen 85
Litteratur 98

Förord

Syftet med den här boken är att ge en inledning till ett problemkomplex som under de senaste åren rönt ett allt större intresse: förhållandet mellan psykoanalys och marxism. Sigmund Freud har blivit en självklar utgångspunkt, och jag har låtit honom möta Wilhelm Reich, en av hans mer oortodoxa lärjungar. Reich var en av de första som sökte förena Freuds psykologiska insikter med Marx' sociologiska teorier, och han står därför som något av en grundare till den riktning som går under beteckningen freudo-marxism. Det är också kring namnet Reich mycket av den nuvarande debatten kretsar.

Men trots freudo-marxismens och Reichs aktualitet är de som vill studera dessa frågor i stort hänvisade till den utländska bokmarknaden. Det är bland annat denna lucka jag till dels har velat fylla.

Boken ska kunna läsas utan några förkunskaper. Jag tror dock inte att detta utesluter den mer avancerade publiken.

Till sist vill jag tacka leg. läk. Bo Larsson som granskat manuskriptet och gett mig flera goda råd.

Göteborg den 1 mars 1975.

Sten Andersson

Psykoanalysens framväxt

I

Wilhelm Reich var en av de första som sökte förena psykoanalys och marxism, och han var således en av grundarna till den riktning som alltsedan dess gått under namnet *freudo-marxism*. Reich var väl lämpad att genomföra en syntes av dessa båda stora teorier: dels var han själv praktiskt verksam som psykoanalytiker, dels arbetade han inom den kommunistiska rörelsen under dess starka uppsving i slutet av 1920-talet och början av 30-talet. Under senare delen av sitt liv tog han dock avstånd från såväl psykoanalysen som marxismen till fördel för sin egen teori — *den sexual-ekonomiska teorin*.

Reich kom i kontakt med psykoanalysen omkring 1920 under sin tid som medicine studerande i Wien. Tillsammans med några studiekamrater bildade han en sexologisk seminarieverksamhet, i vilken man bland annat studerade Sigmund Freuds skrifter, och inom kort invaldes han i det Psykoanalytiska Sällskapet i Wien, där även läromästaren själv var medlem. Han arbetade inom den psykoanalytiska rörelsen ända fram till 1934, då han formellt uteslöts ur den internationella psykoanalytiska föreningen (den faktiska uteslutningen skedde dock flera år tidigare), och ungefär vid samma tidpunkt miste han även sitt medlemskap i kommunistpartiet.

II

Vid den tid Reich började intressera sig för psykoanalys hade Freud varit verksam i omkring 40 år. Freud hade startat sitt vetenskapliga arbete i psykologi och fått sin teoretiska inriktning grundlagd genom studier i Paris på 1880-talet hos en av den tidens mest kända läkare och neurologer: Jean Martin Charcot. När han sedan återvände till Wien inledde han ett samarbete med den kände läkaren Josef Breuer, även han starkt påverkad av Charcot, ett samarbete som resulterade i två gemensamt publicerade skrifter: "Om den psykiska mekanismen i hysteriska fenomen" (1893) och "Studier i hysteri" (1895). De här båda skrifterna brukar räknas som de första milstolparna i psykoanalysens historia eller snarare — förhistoria. (Enligt Freud var det Breuer som bidragit med de väsentligaste delarna.)

Förbindelsen med Charcots skola avbröts emellertid ganska snart, då Freud, mycket mer än Charcot, började betona det som alltsedan dess varit oskiljaktigt förknippat med hans namn: sexualitetens grundläggande betydelse. Under den tid som följde på denna brytning arbetade Freud vidare på sina teorier helt på egen hand, och han har själv — i "Om den psykoanalytiska rörelsens historia" (1914) — jämfört sin situation under denna tid med Robinsons isolering på den öde ön. Trots — eller kanske tack vare — denna situation utarbetade och publicerade han de väsentligaste tankarna just under den här perioden.

Några år in på 1900-talet bröts dock isoleringen, och under de nästkommande åren började psykoanalysen allt mer vinna terräng inom vetenskapliga och medicinska kretsar — dock utan att bli någon "etablerad" teori. Men med spridningen kom också klyvningarna, och sedan början av 1910-talet, då Carl Gustav Jung och Alfred Adler bröt sig ur den psykoanalytiska rörelsen och bildade egna

skolor, har psykoanalysen genomgått ett otal splittringar. Märkligt nog har kontroverserna ofta gällt vilken betydelse man ska tillmäta sexualiteten, och det var framför allt oenigheter om just sexualitetens betydelse och innebörd som fick Reich att lämna psykoanalysen.

III

En intressant fråga är naturligtvis *varför* psykoanalysen växte fram just vid den här tidpunkten. Det är alltså en fråga om psykoanalysens kunskapssociologiska eller kanske snarare vetenskapssociologiska förklaring. När jag först tänkte över det här problemet skrev jag i mina anteckningar:

> Psykoanalysen växte fram ur ett borgerligt samhälle som börjat knaka i fogarna, ett samhälle som uppvisade förfall på de flesta områden. Och som alltid när ett samhälle är i gungning uppstår motsatta krafter: å ena sidan de som försöker lappa ihop och läka de uppkomna bristerna och såren, å andra sidan de som önskar rycka upp det onda med rötterna. Och psykoanalysen stod på den första sidan; den var, i en mycket vid bemärkelse, *terapeutisk*. Det material varur den psykoanalytiska teorin tog sin form var personer som sökte bot för psykiska problem och störningar, personer som det var Freuds uppgift att på sin läkarmottagning reparera för ett återinträde i samhället.

Men jag är idag inte lika säker på den här förklaringen. Om Freud varit verksam i till exempel England skulle jag nog anse förklaringen rimlig: omkring sekelskiftet hade det traditionellt borgerligt-kapitalistiska samhället här nått sin höjdpunkt eller ”guldålder”, och det som kallas för

det senkapitalistiska skedet hade redan inträtt. Men nu var ju Freud verksam i Österrike, som vid denna tid fortfarande hade kvar mycket av feodal prägel. Utifrån det här synsättet skulle det alltså vara missvisande att säga att psykoanalysen växte fram ur ett borgerligt samhälle i förfall. Psykoanalysen uppstod snarare i ett borgerligt samhälle i expansion, och den skulle i så fall vara ett "ideologiskt svar" på ett framväxande borgerligt samhälle.

Mitt syfte är emellertid inte att här reda ut dessa båda möjliga förklaringar; jag har bara velat antyda problemet. Jag kommer i det följande att benämna det samhälle psykoanalysen uppstod i som kort och gott "borgerligt".

(Problemet gäller alltså frågan om varför psykoanalysen växer fram just vid den tid den gör. En helt annan sak är ju att psykoanalysen inte bara är en teori *om* det borgerliga samhället. Freud själv intresserade sig till exempel även för så kallade primitiva samhällen, och i sin vidaste mening är psykoanalysen en teori om Människan och Samhället.)

Vad som däremot är säkert är att den psykoanalytiska teorin byggde på ett studium av personer med psykiska störningar eller problem; den byggde på ett studium av så kallade "sjuka" personer. Trots att patienterna uppvisade en mängd olika sjukdomsbilder och symtom fann Freud att de alla hade en gemensam nämnare: problem inom sexuallivet. För att förstå det här fenomenet är det lämpligt att undersöka vilken sexualmoral som rådde i detta samhälle, för att därefter konfrontera denna moral med Freuds allmänna sexualteori.

IV

Den sexualmoral som genomsyrade det borgerliga samhället hade två grundläggande element: å ena sidan förbud mot erotiska förbindelser före det monogama, livslånga

äktenskapet, å andra sidan en stark begränsning av den sexuella samvaron även inom detta äktenskap. Den sexuella akten skulle stå i fortplantningens tjänst — inte i njutningens. (Freud har själv beskrivit denna sexualmoral i " 'Civiliserad' sexualmoral och modern nervositet", 1908.)

Denna sexualmoral hade också sin teoretiska underbyggnad. Den allmänna tesen var att människan hade fått sin sexualdrift för att fortplanta sig. Därav följer direkt att barn innan könsmognaden eller puberteten inte kan ha någon sexualdrift. Att äktenskapet var den naturliga formen för sexualliv följer ur nödvändigheten av att reglera människosläktets förökning. Om äktenskapet slopades skulle resultatet bli fullständigt kaos.

Man hade också förklaringar till avvikelser från dessa normer. De som uppvisade ett alltför häftigt sexualbegär som vuxna förklarades perverterade eller degenererade, en avvikelse från och ett hot mot den mänskliga arten, och i de fall man upptäckte barn med sexuella impulser tillgrep man förklaringen brådmogenhet eller degeneration.

Freud raserade denna sexualteori, och därmed hotade han också i grunden den borgerliga (sexual)moralen. De erfarenheter han förskaffade sig som läkare, den insyn han fick i sina patienters mer privata och personliga tankar och handlingar, pekade åt ett helt annat håll. Tvärt emot den vedertagna uppfattningen hävdade han att sexualitet och fortplantning var två skilda saker. Och sitt starkaste skäl för denna åtskillnad fann Freud i det faktum att de sexuella drifterna var i verkan redan vid födelsen, att sexuallivet var utvecklat långt innan könsmognaden inträdde — ja, att sexualiteten var ett väsensdrag hos människan.

Men Freud upplöste endast den ena av den borgerliga sexualmoralens och -teorins två huvudpunkter: den som gällde förpubertetens sexualliv. Däremot höll han fast vid

den om sexuallivets reglering inom äktenskapet och ansåg att sexualiteten i och med puberteten inträdde i, eller åtminstone borde inträda i, fortplantningens tjänst. Det var också på denna punkt som Reich kom att rikta sin kanske häftigaste kritik mot Freud.

I och med att Freud hade upptäckt att det hos alla hans patienter fanns en gemensam sexuell problematik, och att denna problematik dessutom kunde härledas ur och hade sina rötter i den tidiga barndomen (oftast i åldern 3—5 år), kom hans intresse att fokuseras på barndomens sexualitet, och detta är också hans väsentligaste studieområde — trots att han så gott som uteslutande endast nådde det indirekt, via studier av vuxna.

V

En av Freuds stora upptäckter var alltså att sexualiteten var skild från fortplantningsfunktionen. En annan stor upptäckt var att sexualiteten var skild från det genitala, att sexualiteten inte var "bunden" till könsorganen — vilket var den rådande uppfattningen på hans tid. Enligt Freud är den genitala sexualiteten endast *ett* bland många uttryck som de sexuella drifterna kan anta.

Freuds grundläggande antagande var att människan — som för övrigt allt levande — föds med en sexuell livsenergi. Ja, jag tror man t.o.m. kan hävda att när livet börjar hos en människa är hon enligt Freud "ren" sexualitet och styrs helt och direkt av denna livsenergi. Sexualiteten är således människans väsen i en mycket sträng betydelse.

Utifrån detta synsätt kan den genitala sexualiteten självfallet inte vara den enda formen av sexualitet. Freud antog istället att sexualiteten kunde ta sig en mängd olika yttringar eller former. Han uttryckte det så, att den grundläggande sexuella (livs)energin eller driften är bunden till

eller får utlopp genom olika *partialdrifter*. (För att undvika en alltför vidlyftig diskussion av Freuds driftslära, vilket skulle spränga ramarna för den här boken, kommer jag att använda termen "partialdrift" i en — i förhållande till Freuds definition — utvidgad betydelse.) Dessa partialdrifter är också något som människan föds med. Varje människa föds till exempel med sadistiska, masochistiska, narcissistiska, orala, anala och bisexuella partialdrifter. Dessa drifter kan sedan konkret förenas eller blandas med varandra — till exempel vid sadomasochism.

Nu konstaterade Freud att dessa partialdrifter inte var lika verksamma under hela människans liv utan att olika drifter dominerade under olika tidpunkter eller stadier av människans utveckling. Freud hade kommit fram till en *periodisering* av sexualiteten.

Varje människa genomlever olika sexuella stadier, perioder där olika drifter dominerar. Den första perioden benämnde Freud det *orala* stadiet, i vilket sexualiteten är fokuserad kring munnen och allt som har med intagande och utspottande genom munnen att göra. Under den andra perioden, det *anala* stadiet, domineras sexualiteten av ett intresse för uttömningsfunktionen. I det tredje stadiet, det *falliska,* är sexualiteten främst riktad mot könsorganen. Därefter inträder, enligt Freud, en *latens*period (vid omkring fem års ålder) under vilken den sexuella aktiviteten är mycket låg eller nästan obefintlig, för att än en gång vakna vid puberteten, då den *genitala* sexualiteten dominerar, en period som sträcker sig livet ut.

Den här periodiseringen är grov i den meningen att den endast anger vilka drifter som dominerar. De andra partialdrifterna är dock inte helt overksamma, och vissa av dem är också mer dominerande i ett stadium än i ett annat. Så är till exempel sadismen mest framträdande i det anala stadiet.

Freuds utvidgade sexualitetsbegrepp och hans antagande om olika partialdrifter gav en helt ny syn på och förklaring till de så kallade perversionerna: Vi är alla perversa! Eller som han skriver i sin *Sexualteori* (1905), att "något medfött visserligen ligger till grund för perversionerna, men att *detta är medfött hos alla människor*". Freud gjorde alltså de "perversa" drifterna till någonting normalt. Även på denna punkt kom Reich att starkt kritisera Freud.

VI

Om man accepterar Freuds teori om sexualitetens natur blir det självklart att de människor som lever under den borgerliga sexualmoralens tryck måste utsättas för svåra sexuella störningar. Eftersom varje människa föds med en sexuell driftsstruktur måste de sexuella drifterna vara verksamma i barndomen. Men konfronterade med den sexualförnekande borgerliga moralen och uppfostran undertrycks dessa drifter.

Sexualiteten hade inte bara blivit undertryckt, den hade även blivit förvanskad. Eftersom den borgerliga sexualteorin förnekade att barn över huvud taget hade sexuella drifter, fick barnen heller inga *sexuella* förklaringar till sina sexuella handlingar. Barn gavs ingen kunskap om att deras "syndiga" handlingar var av sexuell natur. Man gav dem en helt annan *typ* av förklaring till dessa handlingar.

Men enligt Freud är barn inte så "lättlurade" som vuxna tror, och den styrka varmed de sexuella drifterna ger sig till känna även för barn kan inte så lätt bortförklaras i asexuella termer. Även om barn inte har en helt klar och riktig uppfattning om sina sexuella önskningar och handlingar, har de ändå aningar om deras innebörd och känner otillfredsställelse inför de vuxnas kryptiska förklaringar. Barnet brottas hela tiden med dessa motstridiga förklaringar till sina sexuella önskningar och handlingar

(och inte bara till sina egna handlingar, utan i lika hög grad till sexuella aktiviteter som de ser andra utföra). I en av Freuds publicerade fallstudier, *Lille Hans* (1909), framgår det tydligt hur denna "dubbelbindning" är verksam, hur lille Hans dunkelt anar den sexuella innebörden i sina och andras handlingar och hur han sätter sig till motvärn mot andra typer av förklaringar.

De patienter som sökte upp Freud hade alltså som barn fått sina sexuella drifter undertryckta. De hade förnekats sexuell utlevelse samtidigt som de hade fått asexuella förklaringar till sina och andras sexuella handlingar — och det falska i denna bortförklaring hade de dunkelt anat.

Men de hade inte bara fått sina sexuella handlingar förnekade och bortförklarade. De hade också hotats med — ofta i fantasin uppförstorade — ohyggliga straff om de utförde sådana handlingar (och där grunderna till straffen naturligtvis måste te sig mycket mystiska, eftersom de förklarande grunderna endast var en ytterligare mystifierande förlängning av det dunkla i själva handlingen). På grund av hela detta ångestladdade och mystifierade förhållande till barndomens sexualitet tvingades barnen att allt mer förneka och *tränga bort* sina sexuella önskningar och drifter till *det omedvetna.*

Men de bortträngda och omedvetna drifterna upphörde inte att verka för den skull. De på detta sätt uppkomna sexuella önskningarna eller drifterna är, enligt Freud, *tidlösa.* Det tidlösa är ett av det bortträngdas och omedvetnas väsensdrag, och det var just därför Freud kunde återfinna dessa komplex hos sina vuxna patienter.

VII

Det var särskilt ett problemkomplex som på detta sätt trängts bort till det omedvetna, och Freud kallar det *Oidipuskomplexet.* Lite tillspetsat kan man säga att Oidi-

puskomplexet *är* psykoanalysen. I alla Freuds skrifter intar det den främsta platsen, och det återkommer som en "Sesam"-förklaring på de mest skilda nivåer.

Enligt Freud var barnets första sexuella stadium det orala, dvs. det stadium där sexualiteten är fokuserad till munnen och intagandet av föda. Eftersom modern, bland annat genom att amma barnet, på detta sätt blev den första sexuella "partnern" i barnets liv, kom barnet att få en speciellt stark bindning till modern, en bindning som skulle sträcka sig långt utöver detta första stadium.

Men det stod en mycket viktig person i vägen för denna sexuella böjelse: fadern. Modern var hans — och inte barnets — sexualpartner. Barn och fader blev alltså rivaler om modern.

Förutom den övergripande förnekelsen av barns sexualutlevelse tillkom det alltså ett mycket starkt tabu vad gäller modern. Och detta förhållande var desto smärtsammare för barnet då det ju var just modern som utövade den starkaste attraktionen (och som *de facto,* utifrån Freuds teori, var barnets första sexualpartner). Därigenom uppkommer ett dubbelt förhållande: stark sexuell dragning till modern i kombination med starkt hat till fadern, som är den person som främst står i vägen för denna sexuella utlevelse. Detta är Oidipuskomplexets ena dimension.

Men det som gör Oidipuskomplexet till ett komplex är att fadern inte bara är en fiende som hotar barnet med straff om det "förgriper sig" på modern. Fadern är också en person barnet beundrar och hyser respekt och aktning för.

Som jag tidigare nämnt antog Freud att människan när hon föds är ren sexualitet; hon strävar endast efter en direkt och omedelbar utlevelse av sina drifter. Den princip som ligger till grund för de sexuella drifterna kallar Freud *lustprincipen.*

Den tid lustprincipen ensam kan råda i en människas liv är dock mycket kort. Snart nog måste barnet lära sig att själv orientera sig i den omgivande verkligheten, att anpassa sig efter *dess* krav. Barnet måste lära sig att bli "realistisk", och Freud kallar den princip som uppkommer i barnets förhållande till den yttre verkligheten för *realitetsprincipen.* Lustprincipen och realitetsprincipen blir i viss mån varandras motsatser: den förra verkar för en direkt och omedelbar tillfredsställelse av de sexuella drifterna, den senare ställer människan inför omgivningens krav.

Ganska tidigt i barnets liv uppkommer alltså dessa två principer eller motsatta krafter, och den andra dimensionen i Oidipuskomplexet, beundran för fadern, kan sägas vara knuten till realitetsprincipen. Denna beundran uppstår därför att fadern behärskar omgivningen eller den yttre verkligheten i så mycket högre grad än barnet. Han kan lära barnet hur det ska bete sig eller handla (praktiskt) i olika situationer om det vill uppnå ett visst mål; kort sagt: fadern ger barnet material till att bättre använda sin realitetsprincip, att behärska och orientera sig i den yttre verkligheten.

Oidipuskomplexet består alltså av å ena sidan en stark sexuell dragning till modern, å andra sidan de motstridiga känslorna hat och beundran för fadern.

Men denna beundran för fadern är i sig också dubbelbottnad. Dels beundrar barnet fadern och vill bli (som) fadern därför att denne behärskar omvärlden, dels beundrar barnet fadern och vill bli (som) fadern därför att denne får stå i ett sexuellt förhållande till modern.

Men härigenom uppkommer också en tredje dimension i Oidipuskomplexet: rädslan för fadern. Denna rädsla är i sin tur av dubbel natur: dels en rädsla för att mista faderns omsorg, att lämnas ensam i en ohanterlig verklighet, dels en rädsla för att bli straffad av fadern på

grund av önskan att få modern som sexuell partner.

(Oidipuskomplexet har fler dimensioner, men dessa tre är enligt min mening de viktigaste. Jag har presenterat dem i en renodlat abstrakt form, men konkret är de naturligtvis intvinnade i vartannat och också ömsesidigt förstärkande. Jag vill även tillägga att detta är Freuds första version av Oidipuskomplexet. Senare blev teorin allt mer komplicerad. Dels förhåller det sig annorlunda och mer invecklat för flickor än för pojkar, dels visade det sig senare att det alltid även finns ett så kallat negativt Oidipuskomplex, dvs. pojkens konkurrens med modern om fadern.)

VIII

De sexuella drifterna, styrda av lustprincipen, kom således ganska snart i individens liv i konflikt med den yttre verkligheten, som avkrävde människan anpassning; ett krav att handla i enlighet med realitetsprincipen.

Det är utifrån denna realitetsprincip som människan skapat kulturen eller samhället, och därmed har vi kommit fram till den — åtminstone ur sociologisk synpunkt — kanske viktigaste av Freuds teser: det råder ett motsatsförhållande mellan kultur och sexualitet. För att människan ska kunna ta steget från naturvarelse till kulturvarelse (eller samhällsvarelse) måste hon till dels offra lustprincipen på realitetsprincipens altare. Kultur är realitetsprincipens dominans över lustprincipen.

Men eftersom människans hela energi, hennes väsen, är av sexuell natur, måste även realitetsprincipen stå i ett visst förhållande till sexualiteten, och Freud använder här begreppet *sublimering:* Kulturellt eller samhälleligt arbete, handlingar styrda av realitetsprincipen, tar sin energi ur de sexuella drifterna, men använder denna energi på ett avsexualiserande sätt — sublimerar driftsenergin. Lite för-

enklat skulle man kunna säga att kulturen använder sig av människans sexuella drifter, men avleder dem från sexuella mål, avleder dem från direkt sexuell utlevelse.

IX

Detta var i mycket grova drag en viktig del av Freuds teori fram till 1920, då han vid sidan av den sexuella urdriften (*Eros*) inför en andra urdrift: dödsdriften, aggressions- eller destruktionsdriften (*Thanatos*). Denna nya driftslära formulerades första gången offentligt i *Bortom lustprincipen* (1920), för att därefter mer utförligt presenteras i "Jaget och Detet" (1923).

Freud antog nu inte längre att människan i grunden endast var av sexuell natur, utan hon var en dualistisk varelse som strävade dels mot livet, dels mot döden — och människans väsen bestod i kampen mellan dessa urdrifter. Eller som Freud själv så förtätat uttryckt det i *Bortom lustprincipen* (1920): "målet med allt liv är döden."

Denna vändning i psykoanalysens historia blev, enligt Reich, dess egen tragiska vändning mot döden.

Psykoanalys och marxism

I

Freud hävdade att sexualitetens undertryckande, de sexuella drifternas sublimering och avsexualiserande, var något nödvändigt för allt kultur- och samhällsbygge, att det rent allmänt rådde ett motsatsförhållande mellan arbete och sexualitet. Genom detta synsätt kom han på sätt och vis att hamna i samma läger som sina kritiker och dela den vanliga uppfattningen att en utlevelse av de sexuella drifterna skulle vara till men för kulturen, att den sexuella utlevelsen skulle fungera degenererande. Men det var endast delvis han kom sina kritiker till mötes.

Större hot mot kulturen ansåg han dock vara avhållsamheten och okunnigheten om och tabubeläggningen av sexuallivet. I till exempel " 'Civiliserad' sexualmoral och modern nervositet" (1908) skriver Freud att alltför stor avhållsamhet som regel inte leder till samhällsdugliga och handlingsdugliga människor, dvs. motsatsförhållandet mellan kultur och sexualitet är inte något absolut. Det är tvärtom så att en viss sexuell tillfredsställelse står i kulturens tjänst, befrämjar den. En sträng avhållsamhet leder nämligen, enligt Freud, oftast till psykiska störningar i form av till exempel neuroser, och sådana störningar tar en stor del av människans energi i anspråk, en energi som annars skulle kunna användas till kulturellt och samhälleligt arbete. Tvärt emot den vanliga uppfattningen på hans tid hävdade alltså Freud att avhållsamheten kunde fungera skadligt — både för den enskilda människan och för kulturen.

Det andra stora hotet såg Freud i den rådande tabubeläggningen av sexualiteten och den därigenom uppkomna okunnigheten i sexuella frågor. Som exempel på hur detta tabu kan fungera allmänt hämmande nämner Freud det förhållandet att kvinnor i allmänhet hävdar sig sämre än män i intellektuellt avseende, och i den nyss nämnda skriften formulerar han det så här: "Jag tror att det otvivelaktiga faktum att så många kvinnor är intellektuellt underlägsna kan härledas ur den hämning av tänkandet som blivit nödvändig genom det sexuella undertryckandet."

Tabut kring det sexuella området, förbudet mot att skaffa sig kunskap i dessa frågor — vilket är strängast för kvinnor — får alltså spridningseffekter på andra intellektuella områden. På detta sätt stympas intellektet vid själva roten — som ju tar sin näring ur sexualiteten och här har sitt grundläggande kunskapsområde — vilket leder till ett bristfälligt utnyttjande av den intellektuella kapaciteten.

Freud säger också att i hur hög grad en människa ska undertrycka eller leva ut sin sexuella drift beror delvis på faktorer som står utanför den enskildes kontroll. För varje enskild individ är utrustad med varierande styrka eller mängd (sexuell) energi och varierande förmåga till sublimering. Bedömningen måste göras från fall till fall.

Vad sedan gäller det tabubelagda sexuallivet anser Freud självfallet att sexualupplysning är något nödvändigt, och i sin skrift "Sexualupplysningen bland barn" (1907) skriver han: "Upplysningar om och förklaringar till de specifika omständigheterna i mänsklig sexualitet och någon antydan om dess sociala betydelse borde tillhandahållas innan barnet är elva år."

Även om Freud inte ställde sexualiteten i absolut motsats till kulturen, tog han alltså ändå ställning för den senare: för den kontrollerade och behärskade sexualiteten, för den sublimerade sexualiteten i kulturens tjänst. Min

egen uppfattning om Freud är att han först och främst var en sexualupplysningens man; den sexuella kunskapen fick förrang framför den sexuella handlingen.

II

För Wilhelm Reich, däremot, råder det inget som helst motsatsförhållande mellan sexualitet och kultur (samhälle eller arbete). Tvärtom. Ju mer sexuellt tillfredsställd en människa är desto livsdugligare och mer lämpad för kulturarbete är hon, och i *Den sexuella revolutionen* (1930) formulerar han sin syn på följande sätt: "Den tillfredsställda sexualiteten gynnar den kulturella prestationen, den otillfredsställda hämmar den." Enligt Reich finns det ingen mer samhällsfarlig varelse än den sexuellt otillfredsställde.

Freud var främst psykologiskt intresserad. För honom gällde det att med hjälp av teoretiska begrepp och terapeutiska metoder söka tolka och förstå individuella, psykiska fenomen. (Detta antyder också något om Freuds metod. Jag tror vi idag skulle sätta hans psykoanalys under rubriken "förstående psykologi", och han skriver själv — i "Psykoanalys" (1923) — att psykoanalysen först och främst är "en tolkningarnas konst".) Han var föga intresserad av sociologi (än mindre av politik), och fastän han satte stort hopp till biologin, till att den i framtiden skulle kunna besvara många olösta frågor, arbetade han själv mycket lite inom detta område.

Det var inom dessa båda relativt tomma områden — sociologin och biologin — som Reich ville komplettera psykoanalysen; och som han såg det hade Freud psykologiserat såväl biologin som sociologin.

Den allra viktigaste kritiken mot Freud gällde hans antagande om en medfödd driftsstruktur, de så kallade partialdrifterna. Utifrån denna teori föddes varje män-

niska med en viss uppsättning sexuella impulser såsom till exempel sadistiska, masochistiska, orala, anala och falliska. Alla dessa olika drifter var alltså i sig lika normala (eller onormala).

Nu förnekar emellertid Reich att människan skulle ha någon medfödd driftsstruktur. Det enda som är medfött är en — mer eller mindre stark — sexuell energi, och vilka uttrycksformer denna sexuella energi kommer att anta bestäms av sociala förhållanden; sexualiteten struktureras av samhället. Detta är Reichs sociologiska kritik av Freud.

Fastän det inte finns någon medfödd driftsstruktur anser ändå Reich att det finns en för människan naturlig utlevelse av sexualiteten — och det är den genitala. Han uttrycker sig också så, att den genitala sexualiteten är den primära; all annan sexualitet är sekundär.

Varför är då den genitala formen den normala? Jo, säger Reich, därför att den genitala sexualiteten står i överensstämmelse med människans biologiska natur. Detta är alltså Reichs biologiska kritik av Freud. (Här får Reich svårt att klara sig undan den invändningen att han själv antar en liknande medfödd uttrycksform som han just kritiserar Freud för.)

Reichs programförklaring blir därför: Skapa ett sådant samhälle och en sådan kultur att människans naturliga, genitala sexualitet kan få fritt utlopp.

Genom antagandet att det endast finns en enda naturlig form av sexuell utlevelse förkastade Reich inte bara Freuds teori om ett antal medfödda partialdrifter, han stämplade också alla andra former av sexualitet än den genitala såsom just *perversioner,* i en nog så negativ betydelse av detta ord. Han säger också att den primära, genitala sexualiteten är den genuint sociala sexualiteten; all annan sexualitet är i grunden anti-social och ett hot mot kulturen.

När jag tidigare skrev att det enligt Reich inte råder något motsatsförhållande mellan sexualitet och kultur, så tillkommer det alltså en mycket viktig specificering: utlevelsen av den *genitala* sexualiteten befrämjar kulturen; utlevelsen av den icke-genitala eller pre-genitala sexualiteten, däremot, är ett hot mot kulturen. Att detta kvalitativa sexualitetsbegrepp är fundamentalt uttrycker Reich på följande sätt i sin bok "Orgasmens funktion" (1942): "Med denna åtskillnad mellan det pre-genitala och det genitala börjar sexualekonomins självständiga utveckling. Utan den är inte en rad hållbar i min teori."

III

Såväl Freud som Reich ställdes inför frågan: Varför undertrycks — *de facto* — sexualiteten? Freuds svar känner vi: Sexualiteten undertrycks för att befrämja det kulturella och samhälleliga arbetet. Reich ger ett helt annat svar. I *Den sexuella revolutionen* (1930) säger han att "avhållsamhetskravet tjänar till att hos individerna skapa en sexuell struktur som motsvarar de stränga äktenskapliga samlivskraven och fostra rättskaffens undersåtar åt staten". Hos Reich möter vi en politisering av sexualiteten.

Sin teoretiska underbyggnad av påståendet att det sexuella undertryckandets funktion är att skapa underdåniga och auktoritetsbundna individer fann Reich i marxismen, och framför allt i Friedrich Engels bok *Familjens, privategendomens och statens ursprung* (1884). Där hävdar Engels, under inflytande av Lewis Morgans teorier och insamlade historiska material, att det sexuella undertryckandet och sexuallivets strikta reglering genom äktenskap och familjebildning är ett resultat av klassamhällets och det auktoritära patriarkatets uppkomst.

Patriarkatet och klassamhället hade uppstått i historien under den tid då människorna blev mer stationära och

bofasta och då till exempel jord, boskap och arbetsredskap skulle gå i arv — från far till son. För att mannen skulle kunna vara säker på att hans barn (och då främst hans söner) verkligen var *hans,* pålades kvinnan sträng sexuell reglering i det monogama äktenskapet, en reglering som naturligtvis de som hade den största makten och egendomen var mest angelägna att upprätthålla. På detta sätt kunde en klass (en familj) ständigt ackumulera (ekonomisk) makt. (Att även de som ingen makt hade fann sig i det här förhållandet följer ur den allmänna marxistiska tesen — vilken Reich ansluter sig till — att ett samhälles rådande ideologi är den härskande klassens ideologi.)

Under den tid matriarkatet varit rådande (Engels antar att matriarkatet hade varit ursamhällets "familjeform", vilket även är Reichs antagande, i motsats till Freuds ståndpunkt att patriarkatet alltid härskat) hade ingen sådan sexuell reglering varit nödvändig. Dels därför att samlevnaden liksom ägandet var kollektivt. Dels därför att arvsföljden, om det nu var något som ärvdes, räknades på mödernet — och en kvinna kan knappast stå i tvivelsmål om att det verkligen är *sitt* barn hon föder.

Reich såg matriarkatets fall som början till sexualitetens tragiska undertryckande, och hur härigenom sexualförnekelsen kom att stå i de härskande klassernas tjänst. Sexualiteten hade alltså en nog så viktig politisk dimension, och på liknande sätt som Karl Marx hade politiserat ekonomin — då ju all ekonomi i grunden *är* politik — så blev Reichs appell mycket följdriktigt: Politisera sexualiteten!

IV

Men det var inte bara hos Engels som Reich hade funnit stöd för sina teorier. När Bronislaw Malinowski i slutet av 1920-talet publicerar sina etnografiska studier av sam-

levnaden på Trobriandöarna blir det en definitiv övertygelse hos Reich att sexualundertryckelse och det patriarkaliska klassamhället går hand i hand, och att matriarkatet och den fria sexualutlevelsen likaledes är oskiljaktigt förenade. Reich har ägnat en hel bok — "Den sexuella tvångsmoralens invasion" (1931) — åt detta problem, och han menar att Malinowski med sitt empiriska material klart bekräftar Morgan—Engels generella teorier.

Det samhälle Malinowski studerade kan sägas vara en blandform av matriarkat och patriarkat, vilket också avspeglades i en dubbel inställning till sexuallivet. Före äktenskapet levde barn och ungdom ett helt öppet, fritt och oreglerat sexualliv. Denna ohämmade sexualitet inte bara tilläts — den uppmuntrades. Så hade man till exempel speciella bostäder eller hus där barn och ungdom kunde ägna sig åt sexuella lekar. Men efter att äktenskapet ingåtts upphörde denna oreglerade sexualitet och ett monogamitvång infördes. (Detta tvång var dock inte lika starkt som i vårt samhälle.)

Barn och föräldrar stod i ett vänskapligt förhållande till varandra, och föräldrarnas liksom barnens sexualliv var inte omgärdat av något hemlighetsmakeri. Sexuallivet präglades snarare av *avskildhet* än hemlighet.

Fadern hade heller ingen uppfostrande funktion utan denna tillföll morbrodern, som för barnen stod för auktoritet och lydnad. Men på grund av att morbrodern var den som lärde barnen (och då främst sönerna) praktiska sysslor, samhällets regler och rent allmänt att orientera sig i omvärlden (realitetsprincipen), fick han också motta respekt och beundran. I förhållande till föräldrarna dominerades barnen alltså av lustprincipen, i förhållande till morbrodern av realitetsprincipen.

Härigenom ansåg Malinowski att han motbevisat Freuds antagande om Oidipuskomplexets universalitet, och i sin bok *Sex och tabu i ett primitivt samhälle* (1927) beskyller

han också Freud för att inte ha räknat med sexualitetens sociala och samhälleliga bestämning. Malinowski pekar på att Freuds Oidipusteori endast gällde hans eget samhälle och därtill begränsades till en viss klass i detta samhälle: borgerskapet. (Malinowski försvagar också en annan dimension av Freuds Oidipuskomplex: den sexuella dragningen och tabut i förhållandet mellan barn och moder. Hos trobrianderna fanns inget motsvarande starkt tabu. Däremot var det sexuella förhållandet mellan syskon — alltså mellan bror och syster — något av en dödssynd.)

Reich tyckte sig också genom Malinowski få belägg för en del andra av sina teser. Bland annat motsade Trobriandöarnas barn Freuds periodisering och hans antagande om en medfödd driftsstruktur. Malinowski fann till exempel ingen anal, sadistisk eller masochistisk sexualitet, utan den genitala var den helt dominerande formen. Vidare förekom ingen homosexualitet och inte heller någon sådan latensperiod i sexuallivet som Freud antagit. Och kanske det viktigaste: Trobriandöarnas befolkning uppvisade inga neuroser. Här hade Reich funnit en guldgruva för sina teorier.

Reich ansåg sig här också ha fått stöd för sin teori om varför Oidipuskomplexet och den starka sexuella bindningen till föräldrarna existerade i vårt samhälle. Reich stöder Freuds uppfattning att föräldrarna — och då främst modern — är de som först får motta barnens sexuella drifter. Men, säger Reich, det incestuösa tabu som barnen ställs inför får inga komplexartade följder om barnen får leva ut sin sexualitet gentemot andra. Det är endast när även *denna* sexualutlevelse hindras, som barnen kommer i en neurotisk och sjuklig bindning till föräldrarna. Vidare hävdar Reich att om barn och ungdom får leva ut sina sexuella drifter uppkommer heller inte några perverterade former av sexualitet.

Alltså: Med en allmän sexualförnekelse följer en sjuklig

bindning till föräldrarna och en perverterad, anti-social sexualitet; och omvänt, med en allmän sexualbejakelse upphävs den neurotiska bindningen till föräldrarna och vi får en naturlig, genital sexualitet, en i grunden social och kulturbejakande sexualitet.

V

Enligt Reich skapade det generella undertryckandet av sexualiteten underdåniga människor, och jag har tidigare nämnt den politiska funktionen av detta: Underdåniga personer blir auktoritetsbundna, och därmed i händerna på de makthavande.

Att det sexuella undertryckandet leder till en allmän underdånighet, ett allmänt förtryck, följer ur antagandet om att människan till sitt väsen är av sexuell natur — och här är Reich ense med Freud. Om människan således förtrycks i sin kärna, i sin livsbas, får detta spridningseffekter på alla områden, och vi får handlingsodugliga och förlamade människor.

Denna förtryckta sexualenergi tar sig sedan irrationella utlopp, i form av neuroser eller perversioner. Och båda dessa former är enligt Reich kulturfientliga och antisociala. (I sin *Sexualteori,* 1905, formulerade Freud neurosen som perversionens negation, dvs. det som skiljer den perverterade från neurotikern är att den förre lever ut det som den senare omedvetet önskar utföra. Den energi som neurotikern på detta sätt inte får utlopp för binds i de så kallade neurotiska symtomen, och i "Mina åsikter om sexualitetens roll i neurosernas etiologi", 1905, skriver Freud att "symtomen representerar patientens sexuella aktivitet".)

Såväl Freud som Reich menar alltså att det primära och väsentligaste förtrycket står att finna på det sexuella området, medan till exempel en marxist skulle hävda att

den generella underdånighetens orsak står att finna i det ekonomiska förtrycket, och att neuroser och störningar inom sexuallivet endast är effekter av detta ekonomiska förtryck. Reich svarar marxisten så här: "Det är inte den 'materiella nöden' i den marxistiska ekonomins betydelse, som orsakar neuroserna, utan dessa människors neuroser berövar dem varje förmåga till att göra något förnuftigt av sin nöd, till att verkligen göra något konstruktivt av sin situation, till att hålla ut konkurrensen på arbetsmarknaden, till att söka sig samman med andra i liknande sociala omständigheter, över huvud taget till att bevara huvudet fritt till att genomtänka tingen." (Orgasmens funktion, 1942.)

Reich kritiserade marxisterna för ekonomism, för att ha stirrat sig blinda på ekonomins betydelse och glömt bort "människan". De hade inte insett, menade Reich, att när väl samhället skapat människans psykiska struktur eller karaktär, kommer denna psykiska struktur att återskapa de rådande samhälleliga och ekonomiska förhållandena. Eller som Reich uttrycker det: människans psykiska struktur är en *materiell kraft.*

För att frigöra människorna från det nuvarande förtrycket, för att kunna förvandla deras allmänna underdånighet och auktoritetsbindning till en sann revolutionär kraft, måste man rycka upp det onda vid dess rot: sexualitetens undertryckande. Och för att frigöra människorna sexuellt måste man krossa den samhälleliga institution som utgör basen för detta förtryck: äktenskapet och den nuvarande familjebildningen. Reich skulle verkligen ha ställt sig bakom David Coopers slagord: "Död åt familjen!"

VI

Hela samhällets generella förtryck, såväl sexuellt som ekonomiskt, vilar på familje- och äktenskapsinstitutionen, och

Reich kallar också familjen för "den auktoritära ideologifabriken".

Reich bestämmer äktenskapets förhållande till den materiella eller ekonomiska nivån så här: "Liksom äktenskapet under mänsklighetens historia började utvecklas parallellt med den privata äganderätten till produktionsmedlen, så är det alltjämt från denna sin materiella bas som äktenskapet härleder sitt materiella existensberättigande. Så länge som produktionsmedlen är privategendom, så länge är äktenskapet en *samhällelig nödvändighet,* och fyller en samhällelig uppgift." (*Den sexuella revolutionen,* 1930.)

Äktenskapsinstitutionens funktion på den ekonomiska nivån är alltså att reproducera de rådande produktions- och ägandeförhållandena, och dess funktion på den ideologiska nivån är att reproducera den underdåniga och auktoritetsbundna människan — som denna materiella bas "kräver". Dessa båda förhållanden eller nivåer är oskiljaktigt förenade och ömsesidigt förstärkande.

Kärnan i äktenskapet är det som Reich kallar för dess *tvångsmoral*; tvånget att behöva leva hela livet ut tillsammans med en enda partner. Detta tvång är också kärnan i all barnuppfostran: "Utbildning för äktenskap och familjebildning är målet för barnuppfostran redan från första dagen; utbildning för det framtida yrket blir ju aktuell först långt senare." (*Den sexuella revolutionen,* 1930.)

Och för att människan senare i sitt liv ska kunna uthärda denna tvångsmässiga reglering av framför allt sitt sexualliv, måste hon redan som barn kuvas: dels genom undertryckandet av de sexuella drifterna, dels genom en auktoritär bindning till fadern — "statens representant" i familjen. Och enligt Reich finns det ingen sexuellt frisk människa som står ut med det monogama äktenskapet.

För att samhället ska kunna förvandlas i frihetlig rikt-

ning måste äktenskapet i sin nuvarande tvångsmässiga form upplösas. Eftersom människornas förutsättningar att leva i detta fängelse grundläggs i barns och ungdoms sexuella undertryckelse, kommer bejakandet av deras sexualitet att automatiskt leda till äktenskapets avlivande: "Ungdomens sexuella frihet betyder undergång för äktenskapet (i betydelsen tvångsäktenskap), den sexuella undertryckningen av ungdomen tjänar syftet att fostra den för äktenskap av denna typ." (*Den sexuella revolutionen,* 1930.)

Därför kom Reich att huvudsakligen inrikta sitt arbete på kampen för barns och ungdoms sexuella frigörelse.

VII

Men samtidigt som Reich menade att äktenskaps- och familjeinstitutionen var det största hindret för revolutionen, hävdade han bestämt att sexuallivet i grunden inte kunde frigöras förrän de rådande ägande- och produktionsförhållandena upphävdes. Ekonomin är bestämmande i sista instans, som den marxistiska Althusser-skolan idag skulle uttrycka det.

Det var således först i och med arbetets frigörelse — i vad Reich kallar *det arbetsdemokratiska samhället* (tidigare, under sin starkt marxistiska period och före stalinismens intåg i Sovjetunionen, använde Reich begreppet det kommunistiska samhället) — som sexualiteten helt och fullt skulle kunna frigöras. Men på grund av den onda cirkel som det sexuella och ekonomiska förtrycket hamnat i — fastlödda i äktenskapsinstitutionen — kunde man inte *börja* frigörelsen på den ekonomiska nivån. Kommunisternas ekonomistiska propaganda var enligt Reich dömd att misslyckas. Man kan inte propagera den ekonomiska revolutionen för människor som av samhället fått sin psykiska struktur så formad att de *inte önskar* och inte är

disponerade för sin egen frigörelse.

Att de förtryckta hellre kastar sig i armarna på en auktoritet eller ledare istället för att själva arbeta för sin egen frigörelse, det menade Reich att han fick belägg för i bland annat 1930-talets Tyskland. Då var den materiella nöden och det allmänna förtrycket nära nog totalt, och trots att kommunisterna då hade sin historiskt sett kanske starkaste period gick arbetarmassorna Hitler till mötes. Reich kritiserade marxisterna för att de bortsett från historiens "subjektiva" faktor, människomassornas psykiska struktur, och stirrat sig blinda på så kallad "arbetsplatspolitik".

Reich menade att man måste börja med att ge människorna en sådan psykisk struktur att de får möjlighet att motta och själva arbeta för sin egen frigörelse. Och detta frigörelsearbete måste börja med en bejakelse av sexualiteten — det psykiska livets kärna — framför allt hos barn och ungdom. (Reichs kritik av marxismen och kommunisternas agerande på 30-talet har han utförligt formulerat i sin bok "Fascismens masspsykologi", 1933.)

VIII

Enligt Reich står arbete och sexualitet i ett intrasslat och ömsesidigt bestämmande förhållande. Det är svårt att avgöra riktigt hur man ska tolka hans påstående att frigörelsearbetet måste börja med sexualiteten.

Om man betonar hans psykoanalytiska förankring måste den rimligaste tolkningen vara den, att eftersom människans väsen *är* sexualitet, så följer också att det är på detta område vi måste börja. Betonar man däremot hans marxistiska förankring står det närmast till hands att tolka samma tes utifrån strategiska eller taktiska överväganden.

Jag tror inte att man hos Reich själv kan finna någon helt entydig förklaring; och detta kanske är naturligt.

Freudo-marxismens dilemma tycks ligga just här.

Hos Freud finner vi — som väntat — ett entydigare svar: De sexuella problemen är en såväl nödvändig som tillräcklig förklaring till människornas olycka, och i " 'Civiliserad' sexualmoral och modern nervositet" (1908) säger han att problem inom till exempel arbetslivet aldrig ensamt kan förorsaka psykiska störningar eller neuroser; möjligen kan de fungera på ett visst förstärkande sätt, men aldrig i något väsentligt avseende.

IX

Som jag tidigare nämnt hade Reich en mycket bestämd uppfattning om vad som var naturlig sexualitet och vad som var perverterade eller förvridna former av den. Genom detta kvalitativa sexualitetsbegrepp klyver han sexualiteten i två "delar". Å ena sidan den genitala sexualiteten, som står i överensstämmelse med såväl naturen som kulturen. Å andra sidan alla de olika formerna av icke-genital sexualitet, vilka står i motsatsförhållande till både naturen och kulturen.

För att förstå denna spaltning av sexualiteten måste man känna till Reichs allmänna teori om orgasmen och dess funktion.

På liknande sätt som Reich inför ett kvalitativt sexualbegrepp inför han ett kvalitativt orgasmbegrepp, dvs. det finns i grunden två helt skilda typer av orgasmer, vilka är förbundna med hans indelning av sexualiteten i en genital och en icke-genital form. Och i enlighet med sin uppfattning att det bara finns en naturlig sexualitet hävdar han att det endast finns en enda naturlig eller egentlig orgasm.

Den människa som utifrån Reichs synsätt har ett naturligt eller friskt sexualliv, den som har förmåga till genital tillfredsställelse och genital sexualutlevelse, kallar Reich för en *orgiastiskt potent* person. (Uttrycken "orgiastisk

potens" och "möjlighet till genital tillfredsställelse" är synonyma.)

Denna orgiastiska potens måste skiljas från två andra typer av potens: den *erektiva* och den *ejakulativa* potensen. Att en människa är erektivt potent betyder ungefär att hon har förmåga att — i mer eller mindre grad — bli sexuellt upphetsad, vilket bland annat yttrar sig i vissa fysiska processer (hos mannen i form av erigerad penis). Att en människa är ejakulativt potent betyder ungefär att hon har förmåga — i mer eller mindre grad — att bli sexuellt tillfredsställd, vilket också yttrar sig i vissa fysiska processer (hos mannen i form av sädesuttömning). Vanligen kallar vi en erektivt potent person helt enkelt för en potent person, och när en person uppnått den ejakulativa tillfredsställelsen säger vi att personen i fråga har fått orgasm.

Men enligt Reich är varken den erektiva eller den ejakulativa potensen tillräckliga villkor för att man om en person ska kunna säga att han eller hon är orgiastiskt potent. Det nya orgasmbegrepp som Reich inför är kvalitativt skilt från vår vanliga uppfattning om vad en orgasm innebär. Enligt Reich är den erektiva och den ejakulativa potensen endast nödvändiga villkor eller förutsättningar för den orgiastiska potensen, för förmågan att nå genital tillfredsställelse.

Som en första antydan om innebörden av Reichs orgasmbegrepp kan vi ta följande bestämning, hämtad ur "Orgasmens funktion" (1942), en bok som till största delen behandlar orgasmteorin: "Orgiastisk potens är *förmågan att utan några hämningar ge sig hän i den biologiska energiströmmen,* förmågan till *fullständig urladdning av all uppdämd sexuell upphetsning* genom *ovillkorliga, lustbetonade kroppssammandragningar.* Inte en enda neurotisk individ har denna förmåga, och en överväldigande majoritet av mänskligheten lider av karaktärsneuroser." För att

det här citatet ska kunna bli klargörande måste vi precisera några av dess uttryck.

För det första antar Reich att det ständigt dämms upp sexuell energi i människan. Den biologiska (naturvetenskapliga) förklaringen till denna process har han formulerat i den så kallade *orgonteorin,* som säkerligen är den del av hans författarskap som gjort honom mest känd, eller kanske snarare ökänd. Jag ska här inte närmare gå in på denna teori. Under senare delen av sitt liv, efter det att han omkring mitten av 30-talet uteslutits ur såväl den psykoanalytiska som den kommunistiska rörelsen, ägnade dock Reich sig nästan helt åt att försöka skapa de biologiska grunderna för sexualiteten och för livsprocesserna över huvud taget. Han kom då att anta att hela kosmos ytterst bestod av någon slags elektrisk energi — *orgonenergi* (livsenergi) — som också ständigt verkade i människan. Den yttersta förklaringen till sexuell upphetsning är att sådan energi dämts upp i människan, och den yttersta förklaringen till sexuell tillfredsställelse är att denna uppdämda energi urladdas.

Jag tror dock att vi kan nöja oss med att konstatera att det, enligt Reich, i människan ständigt upplagras sexuell energi som på något sätt måste urladdas. Mycket förenklat skulle man kunna uttrycka det så att Reichs orgonteori är ett försök att ge en biologisk förklaring till Freuds tes att människans väsen är av sexuell natur.

Att en människa är orgiastiskt potent betyder nu för det första att hon verkligen är förmögen att ge den uppdämda sexuella energin fullständig urladdning. Detta är orgasmens *biologiska nivå.*

Att en människa är orgiastiskt potent betyder sedan på den *psykiska eller upplevelsemässiga nivån* att hon har förmågan att fullständigt ge sig hän i den lustupplevelse som den biologiska energiurladdningen innebär — och *kräver.* Att fullständigt ge sig hän i lustupplevelsen inne-

bär att man i allt väsentligt endast har lusten som objekt, och att varje form av reflexion eller distans saknas. Det är ett fullständigt, oreflekterat och spontant uppgående i lustkänslan.

Den biologiska och den upplevelsemässiga eller psykiska nivån betingar varandra ömsesidigt på så sätt att ett nödvändigt villkor för att den uppdämda sexualenergin helt ska kunna urladdas är att människan helt och fullt kan ge sig hän i lustupplevelsen. Sexualiteten är en bio-psykisk kraft, där den biologiska nivån är bestämmande i sista instans, dvs. utan uppdämd energi, ingen sexuell lustupplevelse.

Till sist har vi orgasmens *samhälleliga eller socio-ekonomiska nivå,* som hänför sig till huruvida samhällets allmänna uppbyggnad befrämjar eller hämmar människornas förmåga att nå orgasm, och där ekonomin eller arbetets organisering är bestämmande i sista instans.

X

Reichs dom över vårt samhälle faller hårt. Det sätt på vilket detta samhälle format människornas psykiska struktur har gjort dem ur stånd att uppnå orgasm (i Reichs betydelse). Vi är så gott som alla orgiastiskt impotenta.

Tidigare har vi sett hur Reich beskrev denna psykiska struktur som präglad av underdånighet och auktoritetsberoende. I samband med orgasmteorin formulerar han samma ståndpunkt så här: Vår psykiska struktur präglas generellt av *lustångest* och framför allt av *orgasmångest.*

Genom detta påstående gör han rent hus med den gamla hedonistiska och utilitaristiska synen — som fortfarande genomsyrar samhället — att människan strävar efter lustupplevelser. Detta hade ju också varit Freuds syn. Strävan efter lust (lustprincipen) var människans primära bestämning, och i *Vi vantrivs i kulturen* (1930) skriver

Freud att människorna "strävar efter lycka, de vill bli och förbli lyckliga. Denna strävan har två sidor, ett positivt och ett negativt mål: den vill å ena sidan en frånvaro av smärta och olust, å andra sidan en upplevelse av starka lustkänslor. I trängre mening betyder lycka endast det senare".

Reichs invändning är att detta synsätt är psykologism. Visserligen måste man anta att människan i grunden eller till sin natur är disponerad att handla utifrån lustprincipen, men under vissa sociala eller socio-ekonomiska förhållanden får hon sin naturliga lustprincip perverterad och förvrängd på ett sådant sätt att hon får en psykisk struktur som genomsyras av den *omvända* principen: ångest för starka lustupplevelser.

De socio-ekonomiska strukturer som på detta sätt förvandlar lustprincipen står, som tidigare nämnts, att finna i det auktoritära och patriarkaliska klassamhället. Även orgasmen har en samhällelig och politisk dimension, och det finns således även en orgasmens sociologi.

XI

Varför är då den genitala sexualiteten — förutsättningen för orgasmen — den naturliga formen av sexualitet? Jo, säger Reich, därför att det är endast genom den genitala sexualiteten som människan kan uppnå orgasm och urladda all uppdämd energi. Och denna urladdning kan sägas vara en bio-psykisk "reningsprocess". Det är genom orgasmen som människan på ett naturligt sätt reglerar sin kroppsliga och själsliga energi på det mest *ekonomiska* sättet.

Reich kallar ju sin teori för en *sexualekonomisk* teori. Med detta menar han att sexualenergin är underkastad sina egna ekonomiska lagar (här menas alltså inte de socio-ekonomiska lagarna). Människan har en viss mängd

sexuell energi, som varierar från individ till individ och från tillfälle till tillfälle, och det gäller att utnyttja denna energi på det mest ekonomiska sättet. I analogi med den marxistiska teorin menar Reich att även den bio-psykiska sexualenergin har sina rationella och irrationella ekonomiska organisationsformer, sina rationella och irrationella kombinationer av "produktivkrafter" och "produktionsförhållanden".

Och enligt Reich är den genitala sexualiteten den enda rationella organisationsformen av den sexuella energin. Den princip som styr denna organisationsform kallar Reich *den självregulerande principen.* Alla de andra olika formerna av sexuell organisering, dvs. de icke-genitala formerna, är irrationella och oekonomiska, och den princip som ligger till grund för dessa senare former kallar Reich *den tvångsmoraliska principen.*

Reich gör sedan en syntes av sin sexualekonomiska teori och Marx' socio-ekonomiska teori: I alla former av klasssamhällen förekommer det en irrationell organisering och ett oekonomiskt utnyttjande såväl av arbetet som av sexualiteten, vilka ömsesidigt förstärker varandra; det är först i det klasslösa eller arbetsdemokratiska samhället som vi får en rationell organisering både av arbetet och sexualiteten, vilka också ömsesidigt kommer att förstärka varandra; i den första samhällsformen styrs vi inom såväl arbetsliv som inom sexualliv av den tvångsmoraliska principen, i den andra samhällsformen styrs vi inom både arbets- och sexualliv av den självregulerande principen.

XII

Jag skrev nyss att Reich uppfattar orgasmen som någon form av reningsprocess. Orgasmen är människans naturliga sätt att nå avslappning. När denna funktion blir störd och fråntas människan, som till exempel i vårt sam-

hälle, blir resultatet följaktligen — eftersom det ständigt däms upp energi — att denna energi lagras och binds hos individen i form av fysiska och psykiska spänningar, som inte får sitt utlopp. Vi blir neurotiska.

Eftersom den sexuella energin är en bio-psykisk kraft resulterar en blockering av förmågan till att nå orgasm i både fysiska och psykiska störningar. På det fysiska planet får den uppdämda energin effekter i form av muskelspänningar och muskelkramper (*muskelpansar*). På det psykiska planet binds den uppdämda energin i vad Reich kallar för *karaktärspansar*. Detta innebär mycket kort att individen använder en stor del av sin bio-psykiska (sexuella) energi till att bygga upp försvarsmekanismer och skyddsåtgärder för att de sexuella drifterna och den pockande lusten inte ska kunna "bryta igenom"; individen förskansar sig liksom bakom ett pansar.

Resultatet av hela denna uppdämningsprocess är att människorna blir till krutdurkar, till brädden fyllda med explosiv vara. Och största delen av en individs liv förspills på att försöka se till att denna krutdurk inte exploderar. Det uppstår en sjuklig tankeverksamhet, ett ständigt påaktgivande av en själv och ens omgivning; det finns alltid ett potentiellt hot överallt. Och en sådan kroppslig och själslig struktur står långt ifrån möjligheten att nå orgasm.

XIII

På grund av att människan förnekas sin genitala sexuella utlevelse i form av orgasm uppstår det alltså ett oekonomiskt och irrationellt utnyttjande av hennes energi — till men för såväl den enskilde individen som kulturen. Vi är tillbaka vid vår utgångspunkt: en förnekelse av den genitala sexualiteten är ett hot mot kulturen och en bejakelse av densamma står i kulturens tjänst.

Det är när sexualiteten generellt undertrycks som de

olika formerna av icke-genital sexualitet blir domineran-de; och Reich menar att den genitala sexualiteten ned-värderas i vårt samhälle. (Detta hävdade även Freud. I " 'Civiliserad' sexualmoral och modern nervositet", 1908, menar han att på grund av att det genitala samlaget är så strängt tabubelagt uppkommer olika "perverterade" for-mer av sexualitet. Freud såg detta som ett icke önskvärt hot mot äktenskapet.)

En av Reichs förklaringar till att just den icke-genitala sexualiteten blir så förhärskande är att dessa sexuella for-mer inte på långt när ger så starka lustupplevelser som den genitala. Han tycks resonera ungefär som så, att för en individ som fått sin psykiska struktur ödelagd genom lust- och orgasmångest blir denna icke-genitala sexualitet den enda möjliga och tolerabla.

(När Reich påstår att den genitala sexualiteten ned-värderas måste vi vara medvetna om den specifika inne-börd han lägger i detta begrepp. Det är inte kropparnas rent fysiska "läge" som är avgörande utan den inställning de älskande har, dvs. begreppet definieras i termer av *intentionalitet,* även om Reich själv inte uttryckligen an-vänder det begreppet. Den här punkten kommer att be-handlas mer utförligt i kapitlet *Känsla och förnuft.*)

Men det är en sexualitet som inte kan ge någon egentlig tillfredsställelse, och på grund av att den sexuella energin på detta sätt allt mer binds till icke-genitala sexualitets-former (och till muskel- och karaktärspansar), blir det allt mindre energi över för den genitala. Neurotikerns onda cirkel blir därför ett ständigt växande behov av sexuell tillfredsställelse och en ständigt växande oförmåga att uppnå denna tillfredsställelse — att nå orgasm. Det är i denna klyfta som alla de olika formerna av anti-socialt, irrationellt och desperat handlande föds.

Den mystifierade sexualiteten

I

Både Freud och Reich kan sägas ha en mycket praktisk eller "jordnära" syn på sexualiteten, och hos Reich är denna syn kanske som mest tillspetsad. I åtminstone den tolkning jag gjort av hans texter blir den sexuella akten och orgasmen något av en fysisk och psykisk reningsprocess, och han kallar också mycket följdriktigt sin teori för en *sexualhygienisk* teori. Det är orgasmens *funktion* som är det avgörande, och han tycks betrakta själva lustupplevelserna endast som ett nödvändigt villkor för att denna funktion ska kunna komma till stånd. Lusten blir underställd orgasmen i dess funktion av kroppslig och själslig reningsprocess; själva sexualakten blir ett medel — inte ett mål i sig.

Detta gör att åtminstone Reich kommer i motsättning till den romantiska synen på sexualiteten eller kärleken, och han tar också uttryckligen avstånd från den. För romantikern existerar kärleken som ett absolut mål i sig, ja nästan som något överjordiskt och överkroppsligt. Att de älskande ömsesidigt skulle "använda" varandra som medel i hygieniskt reningssyfte skulle vara romantikerns dödsstöt.

Det finns hos Freud inte någon motsvarande funktionalistisk syn på sexualutlevelsen. Men så var heller inte Freud primärt intresserad av just denna sida av sexualiteten. (Det är därför svårt att avgöra huruvida Freud skulle ställa sig bakom Reichs tes om lusten-som-medel.) I den tolkning jag gjort av Freud var hans främsta syfte

att *avmystifiera* den sexuella sfären, att sätta kunskapen om sexualiteten i främsta rummet.

Freud verkade i enlighet med upplysningstidens anda (*scientism*) och han trodde på vetenskapens möjligheter att tränga undan de rådande mystifierande dimridåerna — inte bara på sexualitetens område.

I till exempel *En illusion och dess framtid* (1926) är huvudpoängen att genom att påvisa hur religionen och gudarna endast är människornas verk, endast är psykiska fenomen och således kan förklaras utifrån den psykologiska vetenskapen (läs: psykoanalysen), så skulle denna insikt kunna träda i religionens ställe — upplösa dess illusion.

Och Freud var starkt antireligiös. Han såg religionen som en av kulturens mest destruktiva element, därför att den gjort människorna grubblande, tvivlande och olyckliga. Och i den nyss nämnda skriften säger han att för att råda bot på detta måste man sprida kunskap om att kultur och samhälle är människornas verk, inte gudarnas.

Även Reich ser religionen som något mystifierande och som ett hot mot kultur och samhälle. Reich menar att när sexuallivet drabbas av ett generellt undertryckande tar sig de sexuella drifterna irrationella uttryck, och han ser religionen — och bland annat också fascismen — som uttryck för en sådan irrationalism. (Men religionen är inte bara en funktion *av* undertryckt sexualitet och allmänt förtryck. Religionen *fyller* också en funktion, nämligen den att bibehålla människomassorna i underdånighet; således en politisk funktion. Reichs funktionalism återkommer ständigt.)

Men Freud och Reich går något olika vägar när det gäller att upphäva irrationalism och mysticism. Även om Reich också är en sexualupplysningens man och delar Freuds tro på kunskapens och vetenskapens förlösande förmåga, sätter han ändå handlingen framför förståelsen.

Där Freud betonar kunskapen om till exempel sexualiteten, proklamerar Reich utlevelsen.

Reich har en oresonlig tro på just utlevelsen eller tillfredsställelsen av sexualiteten, och jag tror att man kan tolka honom så, att om bara denna undertryckelse upphävdes skulle man inte behöva gå omvägen kring sexualupplysningen. Kunskapen skulle så att säga komma genom "praxis".

Freud menar däremot ungefär att om vi gav sexualiteten fritt spelrum skulle mänskligheten ligga på rygg, mätt och slö, och inte utföra ett handtag i kulturens och samhällets tjänst; den "fria" sexualiteten står i motsats till arbetet.

II

Att Freud verkligen anser att det råder ett sådant motsatsförhållande mellan sexualitet och arbete framgår klart av följande citat:

> Lika litet som man kan undvara tvånget till kulturarbete, lika litet kan det undvikas, att massorna måste behärskas av en minoritet, ty massan är trög och okunnig, den älskar inte offer och kan inte övertygas med argument om oundvikligheten av dessa offer, och medlemmarna av massan stärker varandra i den uppfattningen, att man kan tillåta sig allehanda tygellöshet. Det är endast genom inflytandet av personer, som de erkänner som förebilder och ledare, som de kan förmås till de arbetsprestationer och försakelser, som är nödvändiga för kulturens fortbestånd. /. . ./ . . . det är två mycket vanliga egenskaper hos människorna, som är skuld till att de kulturella institutionerna endast kan upprätthållas genom ett visst mått av tvång, nämligen att de spontant inte har lust till arbete och att argument ingenting förmår mot deras lidelser. (*En illusion och dess framtid,* 1926.)

Citatet pekar också på Freuds ambivalenta inställning till kunskapens och upplysningens makt och förmåga. Parallellt med sin tro på vetenskapens möjligheter att befria människorna hade han också en övertygelse om det irrationellas genomslagskraft hos människorna. (Och i grunden är ju psykoanalysen en teori om det irrationella i mänskligt liv, eller snarare: en teori om det irrationella *och* rationella.) Men jag tror man kan lösa upp Freuds ambivalens eller åtminstone peka på hur han möjligen kan ha tänkt sig en förening av det rationella och irrationella momentet.

I det ovanstående citatet säger Freud mycket klart att människomassorna är irrationella och att de behöver sina ledare — vilka man då kan anta är insiktsfulla och rationella. Denna senare tes kan man finna stöd för i "Sexualitetens betydelse i neurosernas etiologi" (1898), där Freud uttryckligen säger att den psykoanalytiska metoden inte lämpar sig för outbildade människor (till exempel barn och just människomassorna) utan endast för de "kultiverade" klasserna.

Det finns åtminstone en tolkning av Freud som pekar i den riktningen att han skulle anse att kunskap och upplysning endast är möjlig för en (härskande) minoritet och att människomassorna måste hållas i tukt genom tvång. Freud skulle i så fall ansluta sig till den upplysta despotin. (Jag medger att det finns alternativa tolkningar; delvis beror det på vilken tidpunkt man väljer i hans författarskap. Men det genomgående är dock att Freud ständigt pendlar mellan en optimistisk och en pessimistisk syn på huruvida mänskligheten någonsin kan komma till en försoning mellan sexualitetens krav och kulturens krav — mellan drift och förnuft. Här kan man inte finna något entydigt svar.)

Att Reich inte godtar Freuds upplysta despoti, det vet vi redan. Reich ser inte människomassornas irrationalitet

och auktoritetsberoende som något inneboende i den mänskliga naturen utan som en social produkt, ett resultat av en viss typ av samhälle.

III

Jag har tolkat Freuds psykoanalytiska teori främst som en teori om effekterna av mystifierad sexualitet och hur en de-mystifikation — genom kunskap om sexualiteten — skulle kunna lösa en mängd mänskliga och samhälleliga problem. Jag har tidigare nämnt Freuds studie *Lille Hans* (1909), hur Hans fick sina — och andras— sexuella handlingar bortförklarade, men hur han dunkelt anade deras innebörd.

Jag ska i det här kapitlet ägna denna studie en mer ingående analys för att belysa Freuds arbetssätt och hur han använder sina begrepp och teorier. *Lille Hans* är väl lämpad för detta, eftersom den innehåller många av Freuds väsentligaste tankegångar.

Analysen av Hans intar en viss särställning bland Freuds arbeten. Dels är det den första direkta analysen av ett barn; tidigare material byggde uteslutande på vuxna personer. Dels är den speciell på så sätt att själva behandlingen inte direkt utförs av Freud utan av barnets fader, som själv var väl insatt i psykoanalys. Det är fadern som gör alla iakttagelser, och även han presenterar en del tolkningar, men han står i ständig kontakt med Freud, som kan sägas ha lett analysen och i huvudsak gjort tolkningarna. Freud träffar Hans personligen endast en gång under hela behandlingen. Denna så klassiska studie är alltså huvudsakligen en "skrivbordsprodukt" (ett faktum som måste kännas besvärande för den psykoanalytiska rörelsen med dess otroligt strikta praxisbegrepp).

De första beskrivningarna av lille Hans härstammar från en tid då han var omkring tre år, och när behandlingen är

avslutad — och Hans botats från den fobi som utvecklats hos honom — är han omkring fem år gammal. Tiden för själva sjukdomsförloppet är dock betydligt kortare.

IV

Lille Hans är ett mycket kärleksfullt barn. Han uppvisar ett enormt sexuellt intresse både för sitt eget könsorgan och för andras, vare sig dessa är av manligt eller kvinnligt kön; han älskar att blotta sig själv och se andra blottade; han har starka anal-erotiska böjelser etc. — och Freud skriver triumfatoriskt: "Lille Hans tycks verkligen vara en provkarta på allsköns laster!"

Förutom det rent sexuella intresset har Hans också en utpräglat svärmisk läggning, som inte i några väsentliga avseenden skiljer sig från de vuxnas. Så har han till exempel förälskat sig i en 8-årig flicka, och när hon senare ska komma och besöka honom frågar Hans: "Tror du att hon kommer att vara rar mot mig? Tror du att hon vill kyssa mig om jag kysser henne?"

Denna harmoniska känslofullhet förbyts dock snart till ett ångestfullt tillstånd: Hans uppvisar en otrolig skräck för hästar, han drabbas av en *fobi* för hästar. Denna skräck uppkommer efter en ångestdröm, där han drömmer att han mister sin moder. Freud skriver att denna dröm "innebär rädsla att förlora modern, så att han inte längre kan kela med henne". Här ser vi alltså Oidipuskomplexets ena dimension: den erotiska kärleken till modern.

Det bör också tilläggas att innan detta ångesttillstånd uppkom hade Hans fått sova i sina föräldrars rum och även ibland fått ligga i moderns säng — vilket dock upphörde när han fick en lillasyster och tvingades sova i ett eget rum. Vidare hade han gjort några "förförelseförsök" gentemot modern, och vid ett tillfälle utspann sig följande:

På morgonen blir Hans som vanligt badad av Mamma och sedan torkad och pudrad. När Mamma pudrar honom i trakten av penis, men försiktigt, så att hon inte rör vid honom, säger Hans:

— Varför sätter du inte fingret där?

— Därför att det är snuskigt.

— Vad är det? Snuskigt? Varför det?

— För att det är oanständigt.

— Men skojigt! säger Hans och skrattar.

Det ångesttillstånd som efter en tid uppkom förklarar Freud som bortträngd erotisk längtan, och han tillägger att Hans själv inte är medveten om vad som är ångestens objekt, dvs. vad som framkallat — och framkallar — ångesten. Man måste också vara uppmärksam på att detta ångestförhållande till modern uppkommer innan hans skräck för hästar.

När sedan Hans utvecklar sin fobi för just hästar måste själva valet av objekt ges en första förklaring. Hans hade tidigt intresserat sig för andra personers penisar, och han antog att även kvinnor var utrustade med ett sådant organ. Hans hade vid ett tillfälle sett en häst urinera, och han gör följande slutledning:

— Pappa, har du en kisse?

— Ja visst.

— Men jag har aldrig sett den när du klätt av dig.

En annan gång ser han uppmärksamt på när mamman klär av sig för att gå och lägga sig. Hon frågar vad han tittar på.

— Jag tittar bara efter om du också har nån kisse.

— Naturligtvis har jag det. Visste du inte det?

— Nej, jag trodde att du hade en kisse som en häst, eftersom du är så stor.

Här finns alltså ett första material till objektvalet av fobin.

V

Freuds första behandlingsråd till fadern lyder så här:

> Jag kom överens med fadern, att han skulle säga till gossen att det där med hästar bara var dumheter och ingenting annat. I själva verket var det så att han tyckte så mycket om Mamma och ville komma upp i hennes säng. Eftersom han var så intresserad av hästens kisse, så var han nu rädd för hästar. Han hade ju märkt att det inte var riktigt att syssla så mycket med kissen, inte ens med sin egen, och detta var alldeles rätt av honom. Vidare föreslog jag fadern att han skulle börja ge pojken sexuell upplysning. På grund av gossens tidigare historia har vi rätt att anta att hans libido (= sexualdrift, min anm.) är förknippad med önskan att se mammans kisse. Fadern borde få honom att ge upp detta mål genom att berätta för honom att mamman och alla andra kvinnor och flickor — som han ju sett på Hanna (hans lillasyster, min anm.) — inte alls har någon kisse.

Här bör det för klarhetens skull först påpekas att Hans hade blivit förbjuden av sina föräldrar att fingra på sin penis, vilket han särskilt brukade göra om kvällarna innan han somnade. Modern hade till och med hotat honom med att han skulle mista sin penis om han fortsatte.

Men det som är intressant med det här onaniförbudet är ju att Freud stöder det. Han ställer sig inte bara bakom detta förbud; han anser ju också att Hans inte ens bör få se sin egen moder naken. Mot Hans krav på att få leva ut sin egen sexualdrift genom onani och att på ett konkret och direkt sätt få skaffa sig förvissning om människans anatomi ställer Freud den abstrakta sexualkunskapen. Även om Freud alltså använder sig av en sexual-

upplysande och de-mystifierande metod, så är den byggd på det rena förnuftet. (Här skulle Reich — förutom att rekommendera Hans jämnåriga kvinnliga sexualpartners — naturligtvis både låtit Hans fortsätta sin onani och själv få förvissa sig om skillnaderna mellan könens genitala anatomi.)

Det är alltså den erotiska dragningen till modern i kombination med förbudet att leva ut denna önskan som är grundstommen i Hans' ångest. Och den som står i vägen för realiserandet av denna önskan är fadern. Hans och hans far är rivaler om modern. Utifrån Oidipuskomplexets tilltrasslade härvor, som jag tidigare beskrivit, vet vi nu också att förhållandet till fadern kommer att bli en flertydig blandning av hat och beundran, avståndstagande och identifikation. I denna kluvenhet dyker så Hans' skräck för hästar upp.

I sjukdomens inledningsstadium är skräcken formulerad som en rädsla "att en häst på gatan skall bita honom". Något senare säger också Hans: "Hästen kommer nog in i mitt rum." Allt eftersom fobin blir starkare sprider den sig till alla stora djur, men det är speciellt en typ av hästar som framkallar hans ångest: Hästar som har någonting svart över munnen, vilket visar sig vara det svarta remtyg som arbetshästar har över nosen. Han är också rädd för att de tungt lastade hästarna ska välta, vilket härrör från en faktisk händelse som Hans bevittnat: En häst hade fallit omkull när den drog en omnibuss, och Hans blev mycket förskräckt. Han trodde antagligen också att hästen hade dött (även denna händelse förklarar objektvalet av fobin).

Hans' far inleder sin upplysningsverksamhet med följande dechiffrering (tidigare har Hans fått reda på könens genitala skillnader):

Jag frågar honom nu: "Vet du varför du är rädd för alla de stora djuren? Stora djur har en stor kisse, och det är egentligen den du är rädd för."

Hans: "Men jag har aldrig sett kissen på de stora djuren."

Jag: "Men på hästen har du sett den, och hästen är också ett stort djur."

Hans: "Ja ofta på hästen. En gång i Gmunden när vagnen stod framför huset, en gång vid huvudtullkontoret."

Jag: "När du var liten gick du väl in i stallet i Gmunden någon gång . . ."

Hans, avbryter: "Ja, varje dag i Gmunden gick jag till stallet när hästarna kom hem."

Jag: ". . . och du blev väl rädd när du någon gång fick se hästens stora kisse, men den behöver du ju inte vara rädd för. Stora djur har stora kissar, små djur har små kissar."

Hans: "Och alla människor har en kisse, och kissen växer när jag blir större, den sitter ju fast."

Freud modifierar den här tolkningen något:

Hans' sista yttrande, som han försöker trösta sig med, kastar nytt ljus över situationen och tillåter oss att korrigera faderns påståenden en smula. Det är sant att han är rädd när han ser de stora djuren, därför att han måste tänka på deras stora kisse, men man kan egentligen inte säga att det är själva kissen han är rädd för. Tanken på denna gav honom tidigare tydliga lustkänslor, och han försökte ivrigt få syn på en sådan. Detta nöje har sedermera blivit förstört för honom genom den allmänna förvandlingen av lust till olust, som — hittills på oförklarligt sätt — har drabbat hela hans sexualforskning, och — vilket är

tydligare — genom vissa erfarenheter och reflektioner som lett till pinsamma resultat. Också hans försök att trösta sig: Kissen växer, när jag blir större, visar oss att han ständigt gjort jämförelser vid sina observationer och varit missnöjd med storleken på sin egen kisse. Denna defekt blir han påmind om när han ser de stora djuren, och det är därför han tycker illa om dem.

Men den här förklaringen är otillräcklig. En viktig pusselbit fattas, och den som är förtrogen med Freuds teorier har naturligtvis redan gissat att hästen inte kan vara någon annan än fadern i förklädd gestalt. Och vid det enda mötet med Hans presenterar Freud sin lösning:

Jag fick nu reda på att det var vissa saker som särskilt skrämde honom, nämligen det som hästar har framför ögonen och det svarta kring munnen på dem, och dessa detaljer kunde förvisso inte förklaras utifrån de fakta som vi kände till. Men när jag såg dem sitta där framför mig och hörde berättelsen om ångesthästarna, kom jag plötsligt på en bit av lösningen, en bit som jag förstod att just fadern måste ha svårt att se. Jag frågade Hans skämtsamt om hans hästar hade glasögon, vilket han förnekade, och sedan om hans far hade glasögon, vilket han också förnekade, trots alla bevis om motsatsen, och om han menade en mustasch med det svarta kring munnen (fadern hade mustasch, min anm.). Jag förklarade för honom att han var rädd för sin far just därför att han tyckte så mycket om modern. Han måste ju tro att fadern var ond på honom för det, men det var inte sant, fadern tyckte om honom i alla fall, han behövde inte vara rädd för att berätta alltihop för fadern. Långt innan han var född hade jag vetat att det skulle komma en liten Hans

som skulle komma att tycka så mycket om sin Mamma att han måste bli rädd för pappan, och det hade jag berättat för hans far.

Fienden är avklädd! — Och efter denna demaskering börjar också Hans att visa de första väsentliga förbättringarna. Lösningen av gåtan lyder i korthet ungefär så här:

Fadern är en häst med en stor kisse, och eftersom Hans anser att han har en för liten kisse vill han överta faderns plats. Fadern är också den som får ligga i moderns säng, vilket är ännu ett skäl för Hans att vilja bli sin fader. Hans har också märkt att när fadern är borta får han ofta ligga i moderns säng, vilket leder till att han önskar att fadern/hästen skulle ramla omkull och dö, dvs. vara borta för alltid så att Hans kunde överta hans plats i sängkammaren. Men eftersom han önskar livet ur sin egen far blir han rädd för att denne ska straffa honom för denna otillåtna handling/att hästen ska bita honom, och följaktligen blir han rädd för att hästarna *de facto* ska ramla omkull/att fadern ska dö. (Denna konflikt förstärks ytterligare av att Hans även beundrar och älskar sin fader.)

När studien över lille Hans slutar har hans fobi försvunnit och Oidipuskomplexets ångestkaraktär lösts upp. Men han har inte helt gett upp sina passioner och strävanden, och för att kunna försonas med livets hårda realitet har han inrättat följande tingens ordning:

> På morgonen den andra maj kommer Hans in till mig: "Du, jag tänkte någonting idag." Först kommer han inte ihåg det, sedan berättar han under starkt motstånd: "*Det kom en rörmokare och först skruvade han bort stjärten på mig med en tång, och så gav han mig en ny, och så samma med kissen.* Han sa: Får vi se på stjärten, och så måste jag vända mig om, och så tog han bort den, och så sa han: Får vi se på

kissen." /. . ./ Jag: "Han gav dig en *större* kisse och en *större* stjärt."

Hans: "Ja."

Jag: "Såna som Pappa har, eftersom du skulle vilja vara Pappa?"

Hans: "Ja, och en sån mustasch som du har skulle jag vilja ha, och sånt hår." (Pekar på håret på mitt bröst.)

Och till sist gör lille Hans följande retuscheringar i släkthistorien:

Då Hans fortfarande leker med sina fantasibarn, säger jag till honom: "Jaså, lever dina barn ännu? Du vet ju att en pojke inte kan få barn."

Hans: "Ja, det vet jag. Förut var jag deras mamma, *nu är jag deras pappa.*"

Jag: "Och vem är mamma till dina barn?"

Hans: "Jo, det är Mamma, och du är deras *farfar.*"

Jag: "Du vill alltså vara stor som jag, vara gift med Mamma, och så skall hon få barn."

Hans: "Ja, det skulle jag vilja, och hon i Lainz (min mor) får vara deras farmor."

Så slutar allt väl; den lille Oidipus har funnit en lyckligare lösning än vad ödet föreskrivit. I stället för att göra sig av med sin far unnar han honom samma lycka som han kräver för egen del; han utnämner honom till farfar och förmäler honom med hans egen mor.

VI

Freud uppfattade själv studien över lille Hans som en konkret bekräftelse på de generella tankegångar han fyra år tidigare presenterat i sin bok *Sexualteori* (1905), och

han uppfattade också Hans som ett typfall. Och så som Freud själv tolkar den här studien bekräftar den uppenbart hans teorier.

I centrum för analysen står Oidipuskomplexet, denna orubbliga klippa inom psykoanalysen. För Freud hade detta komplex absolut giltighet; det var något som varje människa — såväl man som kvinna — oundvikligen måste passera vid en viss tidpunkt i sitt liv, och det sätt på vilket individen lyckades lösa denna oidipala konflikt var avgörande för individens hela utveckling.

Men teorin om Oidipus har inte stått oemotsagd. Vi har tidigare stiftat bekantskap med två typer av kritik: den från Malinowski och den från Reich. Malinowskis kritik utmynnade i att Oidipuskomplexet visserligen hade giltighet, men att det begränsade sig till det samhälle Freud levde i och närmare bestämt till en viss klass inom detta samhälle — bourgeoisien. Denna så kallade kulturrelativistiska kritik har varit mycket vanlig.

Reich kan inte sägas ha anslutit sig till den här typen av kritik. Han tar visserligen sin utgångspunkt i Malinowski, men för Reich är studierna över Trobriandöarnas befolkning ett belägg för att Oidipuskomplexet har giltighet inte bara inom borgarklassen utan inom alla patriarkaliskt och klassmässigt uppbyggda samhällen. Malinowski ansåg — liksom också marxisterna — att Oidipuskomplexet troligtvis saknades — eller åtminstone endast existerade i rudimentär form — inom arbetar- och bondeklassen, men Reichs poäng är just att detta är en missuppfattning. Reich har också en mer precis förklaring till varför Oidipuskomplexet uppstår: Den oidipala bindningen är ett resultat av att barn förnekas sexuell kontakt med jämnåriga, och denna bindning kan således undvikas om detta förbud upphävs.

Jag ska försöka mig på en något annorlunda tolkning av Oidipuskomplexet genom att fortsätta den linje jag

slagit in på: att psykoanalysen i grunden är en teori om mystifikationer.

VII

Mänskliga och sociala fenomen eller förhållanden kan vara mystifierade och mystifierande av olika grunder, men mystifikationens väsen är att den förvränger eller fördunklar de verkliga förhållandena — samtidigt som den ger sken av att dessa förvrängningar *är* verkligheten. Mystifikationens enklaste form är lögnen, den medvetna förfalskningen av faktiska förhållanden, och dess mest generella eller genomgripande form är det som marxister kallar (borgerlig) ideologi: den totala fördunklingen av alla väsentliga sociala förhållanden; ett samhälle i ständigt dis och ogenomtränglig dimma, vars "syfte" är att göra de rådande maktförhållandena osynliga och oförståeliga. Den kunskap som har mystifikationen som grund är alltså skeneller pseudokunskap.

Enligt Freud uppfostrade lille Hans' föräldrar sitt barn utan "mera tvång än som var oundgängligen nödvändigt för att uppehålla goda seder, och när barnet utvecklades till en gladlynt, välartad och vaken pojke, fortsatte de att låta honom växa upp och yttra sig fritt utan att ta till skrämselmetoder" — och — "den uppfostran som hans föräldrar gav honom och som väsentligen bestod i att avstå från våra vanligaste uppfostringssynder". Men jag är ense med Erich Fromm — som i ett av kapitlen i artikelsamlingen "Psykoanalysens kris" (1970) behandlar just studien över lille Hans — om att det är svårt att se hur Freuds välvilliga syn på föräldrarnas förträffliga uppfostringsmetoder överensstämmer med de fakta som presenteras i studien.

För att börja med den enklaste formen av mystifikation, lögnen, så används den vid ett flertal tillfällen — ibland

också i kombination med skrämselmetoder, som i detta fall dessutom i sig är en mystifikation, då hotet inte är reellt förankrat, dvs. inte kommer att leda till de följder som påstås. Redan efter de tre första, inledande sidorna har Hans presenterats tre lögner. Den första är att även kvinnor har en penis (visserligen används ordet "kisse", men för Hans är en kisse detsamma som en penis); denna lögn kommer från modern och upprepas dessutom vid två tillfällen. Den andra lögnen, som också härstammar från modern, låter så här: "När han var 3 ½ år fann modern honom med handen på penis. Då hotar hon: Om du gör så, skall jag säga till dr A, och då kommer han och skär av kissen på dig." Den tredje lögnen som Hans hinner matas med på dessa få sidor är att den lillasyster (Hanna), som hans mor just är i färd med att framföda, har kommit med storken. De återstående sidorna innehåller fler lögner och hot, men de här exemplen är åtminstone tillräckliga för att ifrågasätta föräldrarnas uppfostringsmetoder.

Men utmärkande för mystifikationen är inte bara att något verkligt har förvrängts och fördunklats: Den som utsätts för mystifikationen *upplever* den dessutom som mystifierande. Inte så att individen skulle genomskåda den dimridå som läggs över verkligheten och således se *vad* det är som döljer sig under skenet (bedrägeriet, illusionen), utan han eller hon anar dunkelt *att* någonting är mystifierat; det är en gåtfull upplevelse.

Det finns i studien över lille Hans flera exempel på hur han brottas med dessa mystifikationer. Det första är hämtat från den nyss nämnda situationen då modern ska föda barn och Hans får berättat för sig att storken ska komma på besök. Efter det att modern fött hans lillasyster får Hans komma in i rummet:

Han kallas sedan in i moderns rum men tittar inte på henne utan på några skålar med blodigt vatten, som står kvar i rummet, pekar på ett blodigt bäcken och anmärker förvånad: "Från min kisse kommer det inget blod." Allt vad han säger visar att han sätter den ovanliga situationen i samband med storkens ankomst. Han ser spänd och misstrogen ut inför allt vad han ser, och *säkert har det första tvivlet på storken slagit rot hos honom.*

Han anar alltså att den här situationen fördunklats för honom, men han vet inte riktigt *vad* det är som ligger bakom. Hans enda ledtråd är ett diffust förnekande av storkteorin — diffust, därför att han ingenting har att sätta *emot* denna förklaring. Hans — och barn över huvud taget i denna ålder — är i stort utelämnade åt föräldrarnas förklaringar, ur stånd att avslöja en lögn eller osanning.

Ett annat exempel på lille Hans' kamp med mystifikationerna är intvinnat i det nyss nämnda och rör lögnen om att även kvinnor — och därmed också Hans' mor — har en penis.

När systern är en vecka gammal, ser Hans på när hon badar. Han säger: "Men hennes kisse är väldigt liten ännu," och fortsätter tröstande: "När hon blir större så växer den nog också."

Hans fäller alltså ett omdöme om någonting som inte finns, och som han väl i en eller annan mening själv måste se inte finns. Han gör alltså *inte* som barnet i berättelsen om kejsarens nya kläder; han utropar inte: Men han har ju inga kläder/hon har ju ingen penis!

Han ställs inför en gåta; uppgift står mot uppgift; här måste en hund ligga begraven! Och vad är väl naturligare

än att Hans nu inriktar sig på att få se huruvida hans mor har en penis eller ej. Eftersom svaret på denna fråga också har relevans för den mystifierande storkteorin, kommer största delen av hans energi att åtgå till att lösa problemen kring hur man får barn och vilken betydelse (de olika) könsorganen har i detta sammanhang.

Freud binder också själv ihop de här båda temana, och han gör följande kommentar:

> Men fadern visste inte bara var barn kommer ifrån, han praktiserade verkligen också det som Hans bara kunde *dunkelt ana.* Kissen måste ha någonting att göra med detta, för den blev alltid upphetsad när Hans tänkte på detta, och det måste vara en större kisse än Hans ansåg sin egen vara. /.../ ... men fastän han var på god väg att förutsätta existensen av en vagina utifrån sina egna penisförnimmelser, så kunde han dock inte *lösa gåtan,* ty han kände ju inte till att det existerade något sådant som kissen behövde; tvärtom stod övertygelsen att Mamma hade en likadan kisse som han själv i vägen för *gåtans lösning.* (Min kurs.)

Jag har förenklat resonemangen och utelämnat vissa delar, men jag tror ändå att man redan av det hittills sagda kan förstå hur en hel väv av mystifikationer och motsägelser trasslar in lille Hans i en nästan sluten labyrint. Och: Kan inte dessa mystifierande dimridåer som läggs över verkligheten vara en *tillräcklig* förklaring till uppkomsten av irrationellt handlande och tänkande — till exempel i form av en fobi för hästar? På något sätt måste ju denna ständiga uppdämning av olösta gåtor få ett utlopp för att individen inte ska explodera.

VIII

Skulle Freud acceptera denna tolkning? Antagligen skulle han anse framställningen vara en stympning av hans teorier. Och i viss mån har han rätt. Jag har medvetet renodlat en av hans tankelinjer, utelämnat andra. Freud är ingen entydig tänkare i ordets analytiska betydelse. Han blandar en mängd olika förklarings- eller förståelseformer, och jag ser det som ett försvarligt tillvägagångssätt att "lyfta ut" ett av dessa tanketeman, och att omtolka delar av hans texter som bygger på andra förklaringsformer.

Den punkt där Freud utan tvekan skulle opponera sig gäller min förklaring till lille Hans intensiva intresse för att få se sin moders — frånvarande — penis. Här har de nämnda mystifikationerna föga genomslagskraft i förhållande till den ena av Oidipuskomplexets dimensioner: den starka sexuella dragningen till modern.

Men vilka grunder för denna erotiska kärlek till modern kan man då utläsa ur den här studien? Det finns en mycket klar sådan: Hans får vid flera tillfällen ligga i moderns säng och kela med henne. Men den här smeksamheten är inte bara begränsad till modern. Hans är sexuellt intresserad och kärleksfull mot alla, och ofta har han också varit ytterst intim med andra personer. Enbart detta faktum — att han får kela med modern — kan alltså inte förklara hans enorma kärlek till henne.

Om vi sedan går över till Hans' fobi för hästar blir i Freuds tolkning hästen liktydig med fadern, och skräcken för att hästen ska bita av Hans hans penis blir liktydig med skräcken för att fadern ska låta kastrera honom för hans kärlek till modern (i kombination med skräcken för straff för att han önskar livet ur sin far).

Men varifrån skulle Hans ha kunnat få den uppfattningen att det är *fadern* som (möjligen) kommer att skära loss hans penis? Som vi har sett — och som också Erich

Fromm framhäver i den nyss nämnda artikeln — är det ju *modern* som — visserligen indirekt — hotar med skalpellen. Och modern framför också andra hot som framkommer i denna dialog mellan Hans och hans fader:

> Jag säger till honom: "När du är ensam är du väl orolig för mig och så kommer du hit." (Till föräldrarnas rum, min anm.)
>
> Hans: "När du är borta är jag rädd att du inte skall komma hem igen."
>
> Jag: "Har jag då nånsin hotat dig med att jag inte skall komma hem?"
>
> Hans: "Inte du, men Mamma. Mamma har sagt att hon inte kommer tillbaka." (Antagligen hade han varit stygg, och hon hade då hotat med att ge sig iväg.)

Modern hotar och ljuger för Hans vid flera tillfällen. Det tycks alltså inte vara fadern utan modern — vilket Fromm också hävdar — som är skurken i dramat.

Och visar inte citatet ovan också klart och tydligt att Hans älskar sin far? Han är ju rädd för att mista honom. Det finns dock ett ännu tydligare exempel, där Hans också själv uttryckligen tar avstånd från den psykoanalytiska (Oidipus) förklaring han tidigare fått av bland annat Freud vid deras personliga möte:

> Den 3 april kommer han till mig i sängen på morgonen, trots att han inte kommit de senaste dagarna och till och med varit stolt över att han kunnat avstå från det. (Efter det att hans syster fötts hade Hans fått flytta till eget rum, och han blev därefter tillsagd att inte komma in i föräldrarnas sängkammare. — min anm.) Jag frågar: "Varför kom du hit idag?"

Hans: "När jag inte är rädd längre, skall jag inte komma mer."

Jag: "Då kommer du alltså till mig därför att du är rädd?"

Hans: "När jag inte är hos dig, är jag rädd; när jag inte ligger hos dig i sängen, då är jag rädd. När jag inte är rädd längre, kommer jag inte mer."

Jag: "Du tycker om mig, och du är rädd när du ligger i din säng på morgonen, och därför kommer du till mig?"

Hans: "Ja. Varför sa du att jag tycker om *Mamma,* och är rädd för det, när jag tycker om *dig*?"

Det finns alltså klara belägg för att kärleken är riktad mot fadern och att det är modern som är hotande i detta triangeldrama. Att den skrämmande, penisätande hästen skulle vara fadern i förklädd gestalt tycks vara en mycket orimlig tolkning.

(För Freud gäller dock inte Hans' förnekelse av att han skulle vara rädd för fadern som ett argument för dess riktighet. I den psykoanalytiska förklaringsformen kan ett nej betyda ett ja — och dessutom vara ett *extra* tecken på den omvända betydelsen — och vice versa. Freud har utförligt behandlat just denna negationens omvända, bekräftande betydelse i "Förnekelsen", 1925.)

IX

Freuds klassiska Oidipusteori med en hotande far och en kärleksfull mor bryter uppenbart samman i fallet med lille Hans. Min egen tolkning är att Hans från moderns sida är utsatt för något som mycket liknar vad Gregory Bateson har betecknat som *dubbelbindning.* Detta begrepp betyder ungefär att två (eller flera) motstridande meddelanden, betydelser, handlingar etc. riktas mot en person sam-

tidigt eller på ett sådant sätt att den som utsätts för dem inte kan avgöra vilken innebörd som är den riktiga eller avsedda. Ett exempel på detta fenomen skulle vara då till exempel en moder i ord säger till sitt barn att hon älskar det, men samtidigt i handling, mimik och/eller tonfall uttrycker ogillande.

Är det inte något liknande som lille Hans utsätts för av sin mor? Han har ofta fått ligga och kela med henne, och säkert har hans penis berört hennes kropp utan att modern fäst sig vid det eller märkt det. Varför skulle Hans inte uppfatta detta som ett sexuellt svar från modern? Dessutom måste ju modern ha berört hans penis när han var yngre, till exempel i samband med tvättning, pudring etc., och detta måste — om än i rudimentär form — ha satt sina minnesspår hos Hans. Och utifrån Freuds egen teori är ju Hans och modern "sexuella partners" i den tidigare barndomen också genom amningen, den orala sexualfasen.

Samtidigt dyker de mest gräsliga motsatta tendenser upp, och det mest fasansfulla måste ju vara moderns hot om att lemlästa honom. Att det just är hans penis som hotas kan vara sekundärt (vilket emellertid Freud skulle förneka). Om hon hade sagt att till exempel hans öron skulle bli avklippta hade detta säkerligen satt lika djupa spår. Det primära är enligt min mening moderns uttryck för uppenbar fientlighet mot honom.

Hans utsätts alltså för tvekluven behandling. Den fullständiga mystifikationen! Och denna känslofyllda kluvenhet är ju det som Freud anser karaktärisera Oidipuskomplexet. Men i Freuds tappning är det *barnet* som står för denna ambivalens och han anser att den har med *fadern* att göra, att det är gentemot fadern som barnet brottas med de motstridande känslorna hat och kärlek.

X

Som grundbegrepp i min tolkning av Freud har jag alltså använt mig av begreppet mystifikation, och jag menar att detta begrepp tillämpat på studien över lille Hans skulle kunna ge en förklaring till den irrationalitet i handling och tanke som är mystifikationens inre resultat eller korrelat — i detta fall framför allt fobin för hästar.

Härigenom blev också Freuds Oidipusteori utsatt för en ganska genomgripande omtolkning. För det första visade det sig att det inte var förhållandet till fadern utan till modern som var känslomässigt gåtfullt. För det andra att det oidipala komplexet har sin källa främst i moderns inställning till barnet och inte omvänt. Därmed skulle min tolkning också ha starka beröringspunkter med den interaktionistiska teorin (främst George H. Mead), vars grundsats är: man blir sådan som man behandlas av andra. Och eftersom det i det här fallet rör sig om en vuxen persons förhållande till en minderårig, kommer bestämningen att bli asymmetrisk, dvs. modern är den som har makt att driva igenom *sin* bild av barnet; barnet blir moderns "spegelbild" — med all dess irrationalitet — för att använda ett uttryck från Charles H. Cooley.

Med den här tolkningen vill jag också antyda en omvärdering av Freuds tes att den sexuella spänningen mellan barn och föräldrar (och i vidare mening förhållandet mellan vuxna och minderåriga) skulle ha sin driftskärna eller sitt upphov hos barnen. Låt oss därför ta ännu ett citat ur studien över lille Hans: "Ungefär den femte januari kom han tidigt till mamman i sängen och sade: 'Vet du vad tant M. sa en gång: En sån rar liten pick han har.'" — och Freud gör följande kommentar: "Smekningar av barns genitalia i ord eller handling av ömsinta släktingar, föräldrar inte undantagna, hör till vanligheten — psykoanalysen vimlar av sådana företeelser."

Känsla och förnuft

I

I sin bok *Sexualteori* (1905), som skrevs strax efter sekelskiftet, jämför Freud antikens syn på sexualiteten och den uppfattning som rådde i hans samtid. Han menar att grekerna förhärligade själva driften, njutningen som sådan, och att det var av underordnad betydelse vilket objekt denna drift riktade sig mot. Den syn som var förhärskande på Freuds tid var däremot den omvända: En nedvärdering av själva driftslivet, som endast får sitt värde genom det objekt driften riktas mot — i klartext: kärleken mellan man och kvinna, förenade i det "traditionella" samlaget.

Men förhållandena har ändrats sedan Freud. Det är många som idag tycker sig se en historiens omtagning, en upprepning av antikens sexualsyn — och här står utan tvekan Sverige (och Danmark) som paradexempel. Men historien upprepar sig aldrig — inte ens som fars — och under det som kan synas vara ett förhärligande av driftslivet och det sinnliga döljer sig andra krafter: Bakom den "öppna" och "fria" sexualiteten döljer sig marknadens ekonomiska krafter, och ytterst är det fråga om makt och kontroll.

Den psykoanalytiskt inspirerade marxisten Herbert Marcuse använder i sin bok *Eros och civilisation* (1954) begreppet *repressiv avsublimering* för att fånga detta fenomen, vilket innebär

> ett befriande av sexualiteten på sådant sätt och under sådana former att det förminskar och försvagar den

erotiska energin. Också i denna process utsträcks sexualiteten till områden och relationer som tidigare var tabu; men i stället för att dessa områden och relationer omskapas enligt lustprincipen är det den motsatta tendensen som gör sig gällande: realitetsprincipen utvidgar sin makt över Eros. Den mest talande illustrationen till detta faktum ges av det metodiska utnyttjandet av "sexiga" element inom affärer, politik, reklam, propaganda osv. I den utsträckning som sexualiteten får ett fixerat marknadsvärde eller blir tecken på prestige eller att man följer spelreglerna, förvandlas den till ett instrument för social sammanhållning.

II

Reich och Marcuse är åtminstone eniga i två saker: att vårt samhälle, så som det är organiserat, inte befrämjar lustupplevelser (särskilt inte sexuella) och att den sexuella energin i hög grad är kvävd. Mot deras åsikter står den mycket vanliga uppfattningen att vårt samhälle är ett aldrig tidigare skådat sinnlighetens rike.

Det som kan sägas ha varit Reichs egen, speciella terapeutiska metod — och som skilde honom från andra psykoanalytiker, om man får tro hans egen beskrivning — var bland annat att han utfrågade sina patienter *in i minsta detalj* om deras samlag. Det gällde frågor som vilken teknik de använde sig av, vilka ställningar samlaget utfördes i, om det var lust- eller olustbetonat, om de hade fantasier under samlaget och i så fall vilka dessa var, vilka platser de föredrog, om de endast hade en partner för en längre period eller om de ofta skiftade etc. etc.

För Reich gällde det att *dissekera* patientens samlagssituation. Det var utifrån detta kliniska material han formulerade tesen att människorna i vårt samhälle karak-

täriseras generellt av lustångest och mer specifikt av orgasmångest. Det visade sig nämligen att de allra flesta patienter inte hade sin kropp och själ inriktade på den direkta upplevelsen av lust — och mer än så: deras upplevelser var inte ens fokuserade till det samlag som de faktiskt utförde. De fantiserade till exempel om att deras sexualpartner var en annan, att platsen var en annan, fantasier om helt andra rörelser och ställningar, att de själva var någon annan person, tankar om vardagliga göromål och sysslor dök upp, tankar på hur det skulle bli efter samlaget — och så vidare. Kort sagt: de var inte närvarande; det enda som existerade i den faktiska situationen var deras kropp i rent fysisk bemärkelse.

För den som känner till marxismen kommer Reichs material inte som någon överraskning. Begreppet förfrämligande eller alienation (*Verfremdung*), som Marx främst använde på samhällets ekonomiska och materiella nivå, får här sin tydliga giltighet även på sexualitetens område: Liksom arbetaren drömmer sig bort från sin maskin, flyr de älskande sina famntag.

Idag praktiseras Reichs dissekerande metod allmänt, och varje år utkommer ett flertal studier som befäster hans material. Situationen har inte förändrats.

III

Reich har allmänt uppfattats som en kärleksprofet som mycket väl skulle ha smält in i vårt samhälles sexualrus. Men jag tror inte han på någon punkt misstolkats så fatalt som just här (samma sak drabbade Freud 30 år tidigare). Ofta har man väl tänkt honom som den tidens David Cooper, en vetenskapens hippie.

Det är främst två faktorer som förstärkt denna bild — vilka inte gäller Reichs teorier utan mer kretsar kring hans personlighet. För det första hans yttre levnadsstil,

som markant avvek från den gängse. I den intervju som Kurt Eissler gjorde med honom 1952, och som finns publicerad i bokform under titeln "Reich talar om Freud" (1967), ger Reich själv flera exempel som belyser hans något udda livsstil; här är ett:

> Jag kom till Luzernkongressen tillsammans med henne (hans andra fru, min anm.) 1934. Det är riktigt roligt att tänka tillbaka på det idag. Men jag ska ge dig en bild av attityden hos en del psykoanalytiker vid den tiden: De bodde på hotell, satt och hängde i rökiga vestibuler osv. Men det gjorde inte jag. Jag bodde tillsammans med min fru i ett tält vid Luzernsjön. Jag hade en kniv, ja som man brukar ha när man campar. Idag skulle ingen ha sett något märkligt i det. Men femton år senare spred sig ett rykte i New York som gick ut på att jag hade blivit fullständigt galen i Luzern och satt upp ett tält i hotellvestibulen . . .

Även om ryktesspridning gjort sitt för att befästa bilden av Reich som en egocentrisk hippie, så är det väl inte ens idag särskilt vanligt att kongressmedlemmar bor i tält.

Men det som främst är förknippat med Reichs personlighet är det påstådda missbruket av läkaryrket, dvs. att han skulle haft sexuellt umgänge med sina patienter. Det var bland annat av den anledningen han utvisades från Norge, där han hade vistats ett antal år under senare hälften av 30-talet. (Sverige släppte över huvud taget inte in honom.) Själv menade Reich att sexuella förbindelser mellan psykoanalytiker och patient var ganska så vanligt, men om sitt eget förhållningssätt berättar han — i den nyss nämnda intervjun — så här: "Det hände ett par gånger att jag blev kär i en patient. Men då var jag uppriktig. Jag stoppade behandlingen och lät det hela svalna

ett tag. Sedan beslöt vi om vi skulle ligga med varandra eller ej."

IV

Det är alltså en del yttre faktorer kring Reichs personlighet som bidragit till missuppfattningen att han till exempel skulle stödja den sexualsyn som genomströmmar vårt samhälle. Jag nämnde nyss David Cooper, och jag ska här citera huvudtanken i hans bok *Död åt familjen* (1970) som ett exempel på en sexualuppfattning som Reich på inga villkor skulle ställa sig bakom: ". . . att älska (i sexuell betydelse) är någonting gott i sig, och ju mer det förekommer på varje möjligt eller tänkbart sätt mellan så många människor som möjligt, desto bättre." Jag kan heller inte se att Cooper i något väsentligt avseende avviker från de "etablerade" sexualprofeterna; orden kunde lika gärna ha kommit från t.ex. Inge & Sten Hegeler. Coopers förtjänster ligger på ett annat plan, främst hans analyser av (den borgerliga) familjen som tvångsinstitution.

En av anledningarna till att Reich inte sluter upp kring denna appell har jag berört i ett tidigare kapitel: Det är inte varje form av sexualitet som är naturlig och sund; alla andra former än den genitala är patologiska, därför att de inte kan leda till egentlig orgasm, vilket i sin tur är en nödvändighet för ett friskt liv. På denna kvalitativa åtskillnad bygger hela hans teori; den är utgångspunkten, och det som sedan följer är egentligen bara "deduktioner".

Den andra anledningen till att han inte utan vidare kan acceptera Coopers tes har jag nyss nämnt: Ett nödvändigt villkor för att den sexuella akten ska ha något värde är att individerna står i ett invändigt förhållande till varandra. Kropp och tanke måste vara förenade — inriktade på den aktuella lustupplevelsen. Man kan sammanlikna det Reich syftar på med en musikers förhållande till sitt

instrument. Om inte hans tankar "ligger" i händerna, om det uppstår ett aldrig så litet "gap" mellan hans fingrar och klaviaturens tangenter, ger musiken varken honom eller åhörarna något utbyte. Såväl inom musikens som sexualitetens område gäller det att *vara* kroppen, att vara där man är, och att dessutom kunna släppa reflekterandet över detta.

Den här tesen för direkt över till en annan av Reichs åsikter som står i motsättning till den rådande sexualsynen. Liksom det tar tid för en musiker att lära känna sitt instrument eller för en hantverkare att "förstå" sitt material, tar det tid för människor att lära känna varandra på ett sådant sätt att de tillsammans kan uppnå "egentlig" orgasm. Därför är Reich emot så kallade "lösa" förbindelser. Att sprida ut sig själv genom en mängd tillfälliga förhållanden är irrationellt och orkeslöst. Det är en förflackning och ett förytligande, och sexualiteten strömmar, enligt Reich, från de djupare lagren i människan.

Reich nämner ytterligare ett förhållande som både är ett hot mot sexualiteten och ett tecken på sexuallivets förfrämligande. Utifrån sitt kliniska material fann han att personerna oftast intog en av två ytterlighetsinställningar till sin sexualpartner och sig själv: antingen — vilket var det vanligaste — nedvärderade man starkt den andra och/eller sig själv, vilket visade sig i äckelkänslor, ånger och liknande, eller också överdrev man den andres och/eller sina egna goda egenskaper i så hög grad att denna idealbild inte hade någon motsvarighet i verkligheten. Dessa båda extremer har också sina socialt institutionaliserade motsvarigheter i prostitution och familjeliv, det råa knullet och den romantiserade kärleken. Denna polaritet existerar fortfarande.

Skulle då Reich plädera för måttligheten, den gyllene medelvägen? Nej, det vore att missuppfatta honom och hans dialektiska sätt att tänka. Det är fråga om att upp-

häva och överskrida de rådande motsättningarna, att skapa ett helt *nytt* sexualitets- eller kärleksbegrepp, inte att utradera de mest olägliga ytterligheterna i det rådande sexuallivet.

V

Den västerländska kulturen, och vi kan här begränsa oss till dess senare faser, präglas av ett dualistiskt tänkesätt, ett tänkande i oförenliga motsatspar. Det gäller till exempel sådana motsättningar som mellan kropp och själ, ande och materia, tanke och handling, individ och samhälle, arbete och fritid, konst och vetenskap. Det här är ett utvändigt sätt att se på verkligheten. Man ser de båda delarna i ett sådant motsatspar som i väsensmässig betydelse oförenade eller oförenliga; de är och bör hållas åtskilda. I motsats till detta står det invändiga sättet att se på verkligheten, dvs. man tänker sig att de skisserade motsatsparen väsensmässigt är förenade och ömsesidigt berikande — utan att för den skull vara identiska. Det är särskilt ett motsatspar som är av intresse för vårt ämne: förhållandet mellan känsla och förnuft.

Freud bestämde människans väsen som sexuellt. När vi föds råder endast känslan eller de sexuella drifterna, lustprincipen. Genom någon form av "avsöndringsprocess" utvecklas ur de sexuella drifterna ett helt annat förhållningssätt till verkligheten, realitetsprincipen, som kan sägas vara människans socialisationsinstrument, det sätt varpå hon tämjs av samhället. Och så uppstår motsättningen mellan känsla och förnuft, individ och samhälle (Moder och Fader).

Som jag tidigare nämnt är det svårt att få en riktigt entydig bild av hur Freud tänker sig förhållandet mellan känsla och förnuft (sexualitet och kultur, individ och samhälle), vilket säkerligen bara avspeglar hans egen oklarhet

(vilket i sin tur avspeglas i hans teorier; de revideras ständigt och blir efter hand allt mer komplicerade). Jag har — i likhet med Reich — betonat Freuds utvändiga tänkesätt, och jag har också uppfattat honom som rationalist.

Hos Reich har vi mött det motsatta tänkesättet. Även om han skriver under på Freuds skisserade motsatser, menar han inte att de har ontologisk eller väsensmässig giltighet, utan att de är produkter av ett visst samhällssystem. Väsensmässigt råder det ett invändigt förhållande mellan känsla och förnuft (sexualitet och kultur, individ och samhälle), men under vissa samhälleliga betingelser perverteras eller förvrids dessa förhållanden på ett sådant sätt att invändigheten förvandlas till utvändighet.

Vi känner igen den här förklaringsformen från Marx: förfrämligande eller alienation är en produkt av vissa samhälleliga förhållanden och inte människans väsensform. I likhet med Marx är Reich en äkta dialektiker i det att han kan förklara hur *både* invändiga *och* utvändiga relationer uppstår och har uppstått.

Såväl Freud som Reich antar att känslan eller de sexuella drifterna är den primära kraften. Hos Freud måste den tämjas av förnuftet, hos Reich ska den flöda fritt eftersom den berikar förnuftet och omvänt.

Vi har tidigare sett hur Freud förklarar det faktum att kvinnor i intellektuellt avseende hävdar sig sämre än män: det är därför att de i högre grad hindras att skaffa sig kunskaper på det sexuella området. Och i studien över lille Hans skriver han att "vetgirighet och sexuell nyfikenhet tycks vara oupplösligt förenade". Men Freud rör sig hela tiden *inom* kunskapens eller förnuftets område. Det är därför att sexualiteten är så obändig, har så stark genomslagskraft, som förnuftet eller kunskapssökandet utgår och bör utgå från detta område. Men det är inte fråga om att sexualiteten som känsla eller drift skulle

stå i ett stödjande förhållande till förnuftet. Freud förklarar ju inte kvinnornas påstådda intellektuella underlägsenhet genom att de i mindre grad än män får *leva ut* sin sexualitet. Hade Freud gjort denna förklaring hade han uppenbart använt sig av ett invändigt tänkesätt. Men det gör han alltså inte.

Här skiljer sig Reich — som vi tidigare sett — helt tydligt från Freud och använder just den metod Freud avstår från: Intellektuell undermålighet och irrationalitet över huvud taget har sin rot i förkvävd sexualitet (känsla). Därmed skulle Reich kunna ge en annan förklaring till kvinnans påstådda intellektuella underlägsenhet: hon tvingas i högre grad än män att kuva sina sexuella drifter.

Den invändiga förståelsen av känsla och förnuft — där den förra är bestämmande i sista instans — är allt annat än vanlig, varken inom eller utanför det vetenskapliga området. Rationalismen och det utvändiga tänkesättet är och har varit dominerande.

Men det finns ett viktigt undantag: den franske filosofen och samhällsvetaren Henri Bergson. Han är för oss särskilt intressant, inte bara genom att han går emot ett allmänt rådande tankeschema, utan främst därför att han varit Reichs direkta inspirationskälla. I första kapitlet av sin bok "Orgasmens funktion" (1942) — som är en självbiografisk skiss över hans egen vetenskapliga utveckling — berättar Reich att han i sin ungdom av sina kolleger betraktades som "bergsonianare", och om Bergsons inflytande skriver han: "Min nuvarande teori om *psykofysisk identitet och helhet* har sina rötter i Bergsons tankar, även om den trots allt blev till en ny *funktionell psykosomatisk teori.*"

Det kan alltså löna sig att se lite närmare på Bergson; både för att nå en djupare förståelse av förhållandet mellan känsla och förnuft och för att få en klarare bild av Reichs egna teorier.

VI

Hela Bergsons författarskap kretsar kring förhållandet mellan det levande och det stelnade eller mekaniserade. Han menar att det sociala livet har en inneboende tendens till förtrögning: Vanans makt tar överhand. Denna livets rutinisering skapar dels en anonymitet, dels en ytlighet. Vi blir ytliga därför att vi ständigt möter omvärlden med ett igenkännande; vi trampar bara kända stigar och livet går i en halvslumrande omedvetenhet oss spårlöst förbi. Och anonymiteten är också en nödvändig struktur i varje samhälle. Ett samhälle är till stor del uppbyggt på vanan och på det standardiserade, och i mångt och mycket handlar och tänker vi på ett likartat, anonymt sätt. Bostäder, transportmedel, vägar, kommunikationsmedel, bruksföremål, språket — allt bygger på anonymitetens och likhetens (substituerbarhetens) princip. Man kan säga att anonymiteten är den samhälleliga och objektiva kategorin, som på det subjektiva eller personliga planet motsvaras av igenkännandet, vanan eller ytligheten.

När vi i vårt sociala liv är infogade i dessa anonyma, stela och tröga strukturer säger Bergson att vi bara lever med en del eller ett skikt av vårt jag — ytjaget (*le moi superficiel*). Liksom vi är relativt lika och utbytbara när vi lever i samhällets anonyma strukturer, är våra respektive ytjag relativt lika och utbytbara, och det är också genom dessa våra jags ytskikt som vi är förenade i en nog så sträng betydelse.

Men vi har också djupare skikt inom oss, där vi inte är likadana och jämförbara, därför att alla måttstockar förutsätter identitet och utbytbarhet, och dessa djupare liggande skikt kallar Bergson djupjaget (*le moi fondamental*). Det är ur detta djupjag som det levande, det spontana och friska väller fram. Djupjaget är Livets källa, och det är genom dess yttringar det sociala livets stelnade

strukturer undgår att bli helt förstenade.

Nu menar inte Bergson att de här två jagskikten skulle vara totalt åtskilda, stå i ett utvändigt förhållande till varandra, utan de förutsätter och berikar — eller åtminstone bör berika — varandra, dvs. de är invändigt förenade. Mänskligt och socialt liv formas genom den inre dynamiken mellan dessa båda krafter, och ett visst mått av vanemässigt handlande och tänkande är lika nödvändigt som att ibland frigöra sig från vanans makt. Men bestämmande i sista instans är *le moi fondamental.*

Till denna jagteori och allmänna teori om samhället fogar så Bergson en teori om känslorna och deras förhållande till förnuftet eller intellektet. I bland annat "De två källorna till moral och religion" (1932) skiljer han mellan två olika typer av känslor, som kan sägas motsvara de två jagskikten: en känsla som bara rör sig på ytan, likt krusningen på en vattenyta, och en känsla som väller fram ur djupet och översvämmar hela personligheten. Den senare är en totaliserande känsla, medan den förra är en fragmentariserande känsla, som bara berör en ringa och avgränsad del av hela ens personlighet.

Det är i vårt vardagliga, mekaniserade och anonyma liv som vi lever med vårt ytjag, och de känsloupplevelser som är invävda i denna struktur är också ytliga. Liksom vi här, i vanans halvt medvetna "rike", bara deltar med fragment av vår personlighet, blir våra känsloyttringar och -upplevelser bundna till endast en begränsad del av oss.

Men den känsla som strömmar från djupet skakar oss i våra grundvalar: Den är en *expressiv totalitet,* dvs. den förenar i förtätad form hela vår personlighet. Det är denna känsla som är skapande och som får livet att sjuda, och den är oskiljaktigt förenad med *le moi fondamental.* I den nyss nämnda boken beskriver Bergson de två olika känslorna bland annat så här:

> En sinnesrörelse är en själslig skakning, men en sak är en oro på ytan, något helt annat en rörelse från djupet och uppåt. Verkningen av den första sprids ut, medan den i det andra fallet förblir hel. Det som sker i det första fallet är att delarna sätts i svängning utan att helheten förflyttas; i det andra fallet får helheten en stöt framåt.

När det sedan gäller förhållandet mellan förnuft och känsla menar Bergson att den känsla som verkar från djupet samtidigt är den kraft som får förnuftet att verka skapande, och tvärt emot den vanliga uppfattningen hävdar han att det verkligt skapande intellektet är det intellekt som "bärs fram" av denna djupare känsla. Där Freud, och många med honom, ser känslorna (drifterna) som något irrationellt, som har en störande inverkan på förnuftet, där menar Bergson att inga verkligt skapande och rationella handlingar kan frambringas annat än i förening med våra djupare känslor. Och omvänt: De djupare känslorna kan endast frambringas i förening med verklig kunskap (rationellt handlande).

Bergson bryter med den dominerande filosofiska strömningen under 1900-talet, positivismen eller den logiska empirismen, som hävdar att våra känslor är meningslösa (subjektiva eller metafysiska), att de inte uttrycker ett väsentligt förhållande mellan oss och världen och saknar betydelse för vår kunskap om den. Den här strikta åtskillnaden mellan förnuft och känsla (förnekelsen av känslornas intentionala karaktär) har i Sverige haft sin mest inflytelserike förespråkare i uppsalafilosofen Axel Hägerström.

Men för Bergson är det känslomässiga förhållandet till omvärlden och andra människor invändigt förbundet med tänkandet eller förnuftet. Att till exempel i verklig mening förstå en annan människa är inte bara att förstå *vad*

hon säger eller gör, det är i lika hög grad — eller kanske framför allt — att tillgodogöra sig (internalisera) hennes temperament, *hur* hon säger eller gör det. Det är utifrån den här kunskapsteoretiska ståndpunkten vi bör förstå Reichs påstående i "Orgasmens funktion" (1942): "Ord kan ljuga. *Uttryckssättet ljuger aldrig.*"

VII

Reich och Bergson har alltså en likartad uppfattning om förhållandet mellan förnuft och känsla, och båda står i opposition till Freud. Eftersom Reich klart och uttalat varit starkt påverkad av Bergson bör vi hos honom kunna hitta begrepp och tankegångar som redan hans lärofader formulerat.

Det som för vårt ämne naturligtvis är mest intressant är Bergsons distinktion mellan två kvalitativt skilda typer av känslor, och det torde inte vara alltför långsökt att här se en möjlig impuls till Reichs åtskillnad mellan de båda olika formerna av orgasmer. Den första känslan/orgasmen är bara som en krusning på ytan, den griper inte människan i hennes totalitet; den är lika lättväckt som den är flyktig, och den ger ingen djupare tillfredsställelse. Mot den står den andra känslan/orgasmen, som väller fram likt lava från djupet av vårt jag och skakar hela personligheten i dess grundvalar, ger oss en "stöt" framåt. Det är en känsla eller orgasm varigenom vi uttrycker hela vår personlighet i ett förtätat ögonblick — den är en expressiv totalitet, och det är endast genom den vi kan nå en egentlig tillfredsställelse.

Men den här senare känslan/orgasmen är sällsynt, det är Bergson och Reich eniga om. I flera av sina skrifter ser Bergson allvarligt på samhällets utveckling: Det går allt mer mot en dominans av de anonyma, tröga och mekaniserade strukturerna; människorna lever allt mer

endast med sitt ytliga, vanemässiga jagskikt. Det skapande och levande djupare jagskiktet blir allt mer instängt och blockerat. I sin bok *Inledning till metafysiken* (1903) beskriver han den här processen som att ytjaget allt mer lägger sig som en hård skorpa över människornas liv, och ju mer stelnad denna skorpa blir ju svårare blir det för *le moi fondamental* och de djupare känslorna att bryta igenom: Vi blir instängda liksom i en järnbur.

Tankegången känns igen från Reich. Begreppet om ytjaget och dess hårda, förtorkade skorpa uttrycks hos Reich genom begreppet förpansring (karaktärs- och muskelpansar): Vi bepansrar oss gentemot omvärlden och våra djupare känslor eller drifter; vi blir förtorkade, stela, halvdöda. Och Reichs terapeutiska metod är att söka knacka hål på detta ytjagets skorpa, tränga in bak förpansringen.

Genom begreppet karaktär gick Reich också emot den vanliga uppfattningen bland psykoanalytiker, Freud inbegripen, nämligen att patientens sjukdom stod att finna i en enda händelse i hans liv, ett så kallat *trauma* eller en traumatisk upplevelse. Psykoanalytikernas terapeutiska metod bestod i att söka nå fram till denna dolda och sjukdomsbildande händelse i patientens förflutna, för att genom dess blottläggande få patienten att "försona sig" med sitt trauma och därefter kunna lämna den psykoanalytiska kliniken som en frisk och ny människa.

Reich avvisade denna teori. Även om traumatiska händelser har sin inverkan spelar ändå det *totala* förtryck som människorna utsätts för den avgörande rollen. Det är hela samhällets livsförnekande och tvångsmoraliska uppbyggnad som skapar en livs-, lust- och orgasmångest hos människorna och som griper in i *hela* deras personlighet, slår igenom på alla områden.

(Reichs karaktärsanalyser är den enda del av hans teorier som fått verklig genomslagskraft; idag arbetar de

flesta psykoanalytiker utifrån begreppet karaktärspansar.)

I sin bok "Karaktärsanalys" (1933) utvecklar Reich sina tankar, och han presenterar en jagteori, en teori om människans medvetande och känslor, som även har sina beröringspunkter med Bergson. Han anser att människan väsensmässigt har två jagskikt eller lager i sin personlighet — ett ytskikt och ett djupare liggande skikt. I samhällen som inte bygger på den tvångsmoraliska och livsförnekande principen råder det ett invändigt och berikande förhållande mellan dessa båda skikt. Men i samhällen som vårt förvrids och perverteras förhållandet mellan dem, och som en främmande, destruktiv kraft skjuts det in ett mellanliggande lager i den mänskliga personligheten. Reich har på ett mycket klart och kortfattat sätt presenterat den här teorin i "Fascismens masspsykologi" (1933):

> I ytlagret av sin personlighet är den vanliga genomsnittsmänniskan reserverad, artig, medlidsam, ansvarsfull, samvetsgrann. Det skulle inte finnas någon social tragedi i det mänskliga djurets liv om det här ytlagret av personligheten stod i direktkontakt med den djupa, naturliga kärnan. Men detta är, tyvärr, inte fallet. Det sociala samarbetets ytlager står inte i kontakt med den djupa, biologiska kärnan i ens jag; det är i stället fött ur ett *andra,* mellanliggande karaktärslager, som uteslutande består av grymma, sadistiska, lystna, rovgiriga och avundsamma impulser.
> /. . ./
> Om man tränger igenom det här andra lagret av perversioner, djupare in i det mänskliga djurets underliggande biologiska lager, upptäcker man alltid det tredje, djupaste lagret, som vi kallar den *biologiska kärnan.* Under gynnsamma sociala förhållanden är människan i denna kärna till sitt väsen ett ärligt, flitigt, samarbetsvilligt, älskande och, om det är moti-

verat, ett rationellt hatande djur. Men det är tyvärr inte alls möjligt att skapa en förlösning av karaktärsstrukturen hos vår tids människa genom att tränga in i det här djupaste och så lovande lagret utan att först eliminera den icke-genuina, hycklat sociala ytan. Ta bort den kultiverade masken, och det är inte naturlig socialitet som först träder fram, utan bara det perversa, sadistiska karaktärslagret.

Det är denna olyckliga strukturering som är ansvarig för det faktum, att varje naturlig, social eller libidinös impuls, som söker sitt utlopp från den biologiska kärnan, måste passera genom det sekundära lagret av perversa drifter, varigenom de förvrängs. Denna förvrängning förvandlar de naturliga impulsernas genuint sociala karaktär och gör dem perversa, varigenom varje äkta livsuttryck förhindras.

VIII

Reich antar alltså att människan väsensmässigt är social, att vi föds med en "naturlig socialitet" — för att använda ett av hans egna uttryck. Det är denna naturliga socialitet som bryts ner och förvrids i samhällen av vår typ. "Att vara spontant social är en naturlig hållning," skriver han i "Orgasmens funktion" (1942).

Freud intar den motsatta ståndpunkten. I konsekvens med sin allmänna syn på förhållandet mellan sexualitet och kultur (individ och samhälle) hävdar han att individualismen är människans grundstruktur. Den här tanken formulerar han, om än bara antydningsvis, redan i *Drömtydning* (1900). I senare skrifter arbetar han främst med begreppsparet lustprincip/realitetsprincip för att analysera människans möte med samhället, men här använder han sig nästan uteslutande av begreppsparet primärjag/sekundärjag (-system, -process och liknande). Även om han har

mycket bestämda både empiriska och teoretiska skäl att utveckla och förändra sin terminologi, tror jag inte att dessa skillnader mellan hans tidigare och senare begrepp har någon avgörande betydelse för hans syn på förhållandet mellan individ och samhälle.

Låt oss lyssna till vad Freud säger i just *Drömtydning* (1900):

> Barnet är absolut egoistiskt, det känner sina behov intensivt och strävar hänsynslöst att tillfredsställa dem, särskilt gentemot sina rivaler, dvs. andra barn, och först och främst mot sina syskon. Men därför kallar vi inte barnet "dåligt", vi säger att det är "styggt"; det är oansvarigt för sina elaka handlingar, inför vår dom liksom inför strafflagen. Och det med rätta, ty vi kan vänta att redan inom den period av livet som vi räknar till barndomen, de altruistiska känslorna och moralen skall vakna hos den lille egoisten så att, för att tala med Meynert, ett sekundärt jag skall överlagra och hämma det primära.

För Freud är individen i sin enskildhet och inneslutenhet det primära eller fundamentala: människans existens genom lustprincipen. Moralen, som direkt överförs genom föräldrarna — eller snarare: genom fadern — och indirekt genom samhället, är något sekundärt, ett främmande Annat—Andra som ligger likt en hämsko över individen: människans existens genom realitetsprincipen. Den primära, amoraliska period som Freud beskriver i det återgivna stycket kallas den *pre-oidipala* fasen till skillnad från den sekundära *post-oidipala* fasen — och i övergången möter vi således det klassiska Oidipuskomplexet. När det är passerat tänker sig Freud att latensperioden i sexuallivet ska inträda — som varar ända till könsmognaden — en period under vilken barnet, främst genom

fadern, ska växa in i moralen och samhället; på vilket sätt, det beror på hur barnet lyckas bemästra denna oundvikliga och smärtfyllda tröskel.

Barnet möter alltså moralen i en familjesituation. Förmedlingen mellan individ och samhälle sker främst genom fadern — och: Det oidipala familjekomplexet blir närmast liktydigt med "samhällskomplexet".

Mötet med samhället eller de Andra blir hos Freud ett mycket obehagligt möte, ett nödvändigt ont som varje människa måste gå igenom. Vi uppfattar den amoraliska och asociala perioden som ett paradis, så tänker Freud, och Andra-moralen-fadern-samhället är en *censurerande* kraft som vi senare i livet ständigt längtar bort ifrån. Och i till exempel sina analyser av drömmar visar han att de alla — utan undantag — ytterst uttrycker en längtan tillbaka till detta paradis.

Samhället är hos Freud censorn som inte tillåter mig att handla så som jag *egentligen* vill: Det verkliga eller reella är det som jag *inte* får uttrycka för denne censor. Men eftersom mitt asociala jag är det primära kommer det också framgent att vara drivkraften, och då det senare ska ge sig till känna i det sociala livet tvingas jag "yttra" mig i förtäckta ordalag — för att undslippa censorns "Inte". Mitt sociala liv blir därför overkligt: jag blir framställd — och framställer mig själv — som någon annan än den jag egentligen är. Censorn klipper och förvanskar.

På grund av samhällets starka tryck tvingas jag förskjuta min egentliga existens till *det omedvetna,* det som jag inte vet att jag är, men som är det jag egentligen är — eller som Freud uttrycker det i *Drömtydning* (1900): "Det omedvetna är den egentliga psykiska realiteten."

Den här teorin har säkerligen lämnat en del inspiration till den idag ganska vanliga uppfattningen bland sociologer och socialpsykologer — mest utförligt behandlad av Erwing Goffman, speciellt i boken *Jaget och maskerna*

(1959) — att samhället till sitt väsen bygger på rollspel: Samhället är en teater och människorna de maskerade aktörerna. (Det bör dock påpekas att man inte arbetar med Freuds begrepp det omedvetna.) Den här synen framförs idag också ofta i massmedia. Inom sociologin brukar man kalla det här synsättet för *det dramaturgiska perspektivet.*

IX

Hos Freud möter vi således den enskilde individen som det verkligas fundament och samhället som något sekundärt: Som människa är jag något primärt och livsavgörande *innan* jag träder in i samhället. Vad som sedan följer är filtrering, förvrängning, censur, maskspel.

Den kritik man kan rikta mot såväl Freud som förespråkarna för den dramaturgiska synen är att de har psykologiserat människan. De saknar ett kvalitativt begrepp om både människan och samhället. Det är ett sådant kvalitetsbegrepp Reich inför och som genomsyrar hela hans tänkesätt.

Det vi upplever som maskspel och förställning i vårt umgänge med andra människor är inte något väsensdrag i Samhället; däremot ett väsensdrag i det samhälle som bygger på ett fåtals makt över de många och en viss typ av arbetets organisering. Maskspel, förvrängningar, censur — det är några av de sätt som ett klassamhälles grundläggande alienation eller förfrämligande yttrar sig på. Ensamhet, identitetslöshet, oförmåga till verklig sexuell tillfredsställelse — det är några andra framträdelseformer av samma fenomen.

När Freud hävdar att samhället ligger som en hämsko över människan, att vårt sociala liv har en overklig och främmande karaktär, uttrycker han något som de flesta av oss — mer eller mindre — kan instämma i. Och när

sociologer och andra talar om samhället som en teater och att vi alla spelar roller, så är det också något vi känner igen. Därför kan man inte kritisera just det de *säger*. Det är vad de *inte* säger som är det allvarliga. Eftersom de saknar vissa väsentliga begrepp kommer deras teorier ändå till sist att fungera mystifierande — trots en del i och för sig korrekta konstateranden.

Den frånvarande familjen

I

Hos både Freud och Reich är familjen den centrala analysenheten. Det gäller inte bara analyserna av sexualitetens betydelse utan även den roll familjen spelar som upprätthållare eller förmedlare av samhället med dess moral och kultur.

Freud bestämmer familjebegreppet i termer av sin Oidipusteori, vilket innebär att han spjälkar upp familjebegreppet i två grundläggande relationer: Dels barnets förhållande till modern, dels barnets förhållande till fadern. Källan eller drivkraften står att finna hos *barnet* i form av lustprincipens dominans gentemot modern och realitetsprincipens dominans gentemot fadern. Grundstommen i Freuds familjeteori är alltså barnets förhållande till föräldrarna.

Reich går den omvända vägen. Det är inte barnet som är familjens viktigaste enhet utan föräldrarna — eller mer precist: *fadern*. Reich bestämmer familjen i termer av makt eller förtryck och han urskiljer två grundläggande maktrelationer: Dels mannens förtryck av hustrun (ekonomiskt förtryck och monogamitvång), dels faderns förtryck av barnet (den auktoritära uppfostran). Fadern är "statens representant" i familjen, som Reich uttrycker det.

Freud och Reich bestämmer således familjens väsen på olika sätt, men på en punkt tycks de vara ense: Fadern är den förmedlande länken mellan barnet och samhället (moralen, kulturen).

Eftersom familjen upptar en sådan avgörande plats i

Freuds och Reichs teorier kan det vara lämpligt att något skissera den familjestruktur som rådde på deras tid och att se på vilket sätt den förändrats idag.

II

Som jag tidigare framhållit ansåg Freud att hans behandling inte passade för de obildade människomassorna (till exempel arbetare och bönder). Hans teori har växt fram ur studiet av samhällets övre skikt — borgerskapet. Låt oss börja med att se på dess familjestruktur.

Freuds allmänna tes är att barnet är starkt bundet — såväl känslomässigt som intellektuellt — till föräldrarna. Vilka är grunderna till denna starka bindning? Hur ska man förklara dess uppkomst?

Den mest närliggande förklaringen borde vara att föräldrar och barn umgås mycket med varandra och att de är förbundna genom vissa djupa mellanmänskliga relationer — vilka dessutom borde vara unika för och begränsade till familjen. Om Freuds tes är riktig borde samspelet, interaktionen, mellan barn och föräldrar vara både varaktig och djup, äga en såväl kvantitativ som kvalitativ styrka.

Och åtminstone ett sådant bindande underlag anser sig Freud kunna konstatera: Barnets förhållande till modern i det orala stadiet då de — utifrån Freuds syn — är sexuella partners genom framför allt amningen. I och med att amningssituationen är barnets första sexuella eller känslomässiga kontakt kommer den att spela en avgörande roll även under barnets senare skeden och utgöra grunden till en stark bindning till modern.

Men det finns all anledning att betvivla Freuds påstående. Det var nämligen allt annat än vanligt att mödrar inom borgerskapet ammade sina barn. Det fanns då en mycket viktig grupp som tog hand om denna funktion —

nämligen ammorna. De var mödrar från samhällets lägre skikt, och det var i *deras* hem, vid *deras* bröst, som borgerskapet placerade sina barn. Även i detta avseende har underklassen närt överklassen. När Freud hävdar den orala periodens betydelse för barnets bindning till modern har han alltså fel. Barnet levde till största delen i ammans hem och träffade modern endast tillfälligtvis. (Självfallet fanns det undantag. Det minskar dock inte den principiella giltigheten i mitt resonemang.)

Det tycks som om vi på goda grunder kan avvisa Freuds påstående om den orala fasens betydelse för barnets bindning till modern. Hur förhåller det sig då med barnets senare utvecklingsstadier? Kan vi här finna underlag för Freuds påstådda bindningar?

Nu befinner sig barnet i familjehemmet. Men hemmet hyste inte bara föräldrar och barn. Det tillkom en viktig social kategori, som i likhet med ammorna i stort sett har försvunnit: tjänstefolket. Tjänstefolkets antal kunde variera, men det borgerliga hemmet hyste åtminstone en piga.

Förutom att de skulle sköta alla praktiska och vardagliga sysslor (städning, matlagning och liknande) var det tjänstefolket som hade hand om barnen (barnpiga). Det var tjänstefolket som var de verkliga producenterna i det borgerliga hemmet. Deras situation i hemmet kan jämföras med arbetarens situation på fabriken: Det var deras arbete som var värdeskapande, men de producerade för andra, för dem som ägde hemmet och hade den beslutande makten. Det är detta förhållande August Strindberg så förtätat fångat i förordet till *Giftas II* (1886) — naturligtvis med den sedvanliga udden mot kvinnokämparna:

> Kvinnan ljuger nu, då hon säger att hennes tid varit upptagen med barnen och hushållet. Ty, hon har kastat sitt arbete på 1:o barnmorskan som förlöst

henne, 2:o på amman som givit di, 3:o på skolmamselln som givit uppfostran, 4:o på köksan som lagat maten, 5:o på pigan som städat mannens rum, 6:o på husan som lagat mannens skjorta och sytt i de berömda knapparne i byxorna, 7:o på hushållerskan som skött hela hushållet.

III

Något djupt och varaktigt förhållande mellan barn och moder tycks inte ha förelegat inom borgerskapet. De objektiva grunderna saknades. I barnets första stadium vistades det helt enkelt inte i familjehemmet, och under de åtföljande perioderna befann det sig visserligen under samma tak som modern, men även då var det andra personer som var väsentliga i barnets liv. Om Freuds påstådda bindning mellan barn och moder ska äga giltighet måste underlaget vara av annan art än den vi hittills antagit, dvs. bindningens underlag kan inte bestå i ett varaktigt och intensivt interaktionsmönster.

Hur förhåller det sig då med barnets relation till fadern? Kan vi här finna något kvantitativt och kvalitativt interaktionsmönster som grund för den starka bindning Freud antar?

Till att börja med kan vi då helt utesluta barnets första period, vilket även Freud gör eftersom han baserar fadersberoendet på realitetsprincipen och den därmed sammankopplade intellektuella och praktiska inlärningen. Det avgörande utvecklingsskedet skulle då vara den falliska fasen och framför allt den åtföljande latensperioden.

Vi har redan konstaterat att tjänstefolket var hemmets bas både vad gäller rent materiella sysslor och umgänge med barn. Men om detta starkt reducerade moderns betydelse måste det i än högre grad ha minskat faderns roll. Hans livsbas låg ju utanför hemmets väggar. (Det om-

vända förhållandet gällde för modern. Simone de Beauvoir har i existentialistiska termer utförligt analyserat de här båda världarna i sin bok *Det andra könet,* 1949.) När det gäller barnets förhållande till fadern i det borgerliga hemmet fanns det åtminstone två "trösklar" som fungerade försvagande: dels tjänstefolket, dels modern. Den instrumentella och praktiska inlärningen skedde främst genom barnpigor, guvernanter, informatorer och liknande, och rent allmänt var det modern — inte fadern — som präglade hemmet.

Även Freuds tes om barnets starka bindning till fadern tycks ge vika inför den faktiska situation som rådde inom den borgerliga familjen. Bara detta enkla faktum att fadern ju tillbringade en ytterst liten del av sin tid i hemmet borde rycka undan förutsättningarna för den typ av bindning Freud antar. (Jag måste än en gång poängtera att denna kritik endast är giltig om man antar att interaktionen är det primära.)

IV

Huvudpoängen med den här mycket korta och skissartade analysen av den borgerliga familjen är att fästa uppmärksamheten på det faktum att föräldrarna inte hade särskilt mycket med sina barn att göra, att interaktionen mellan barn och föräldrar var mycket låg. Den som vill skaffa sig en mer detaljerad och konkret bild av borgerskapets familjemönster i detta avseende kan med fördel läsa en av Freuds egna fallstudier, den kanske mest kända — *Vargmannen* (1918). I den framgår det med all önskvärd tydlighet att föräldrarna är så gott som helt frånvarande i barnets liv. Föräldrarna vistas dessutom ofta långa tider utanför hemmet — särskilt fadern — och Freud skriver om sin patient att "en barnpiga passar och sköter honom så långt tillbaks i tiden han kan minnas".

Är Freuds teori då felaktig? Jag tror inte man kan använda just det ordet. Psykoanalysen är "en tolkningarnas konst", som ju Freud själv uttryckt det, och tolkningar tycks inte ha något med sanningsbegreppet att skaffa (vilket bland annat är Johan Asplunds tes i *Om undran inför samhället,* 1970). Tolkningar kan vara mer eller mindre giltiga, rimliga eller övertygande, bra eller dåligt underbyggda — men knappast sanna eller falska. Tolkningar har en annan *logik* än till exempel matematiska och naturvetenskapliga satser.

När jag pekat på föräldrarnas frånvaro i barnets liv menar jag mig därmed inte en gång för alla ha gendrivit Freuds familjeteori. Det skulle kräva att jag kom med *ännu* bättre och mer underbyggda tolkningar än Freud. Mitt syfte har endast varit att problematisera några av de grunder Freud tycks utgå från i sina tolkningar. När till exempel Freud hävdar att modersbindningen till stor del uppkommer genom amningen och det faktiskt visar sig att barnet under denna period inte ens befann sig i samma hus som modern, måste det få konsekvenser för bärkraften i hans tolkningar — vilka, det är svårt att säga.

Jag skulle dock vilja *antyda* i vilken riktning och med vilken typ av begrepp man skulle kunna närma sig en omtolkning av Freud.

Den faktiska situationen är alltså att föräldrarna, främst fadern, hade mycket lite direkt umgänge med sina barn. (Däremot hade föräldrarna en beslutande funktion, då främst modern, eftersom hemmet primärt var hennes värld.) Men barnet ställdes ändå inför kravet: "Älska din moder och din fader!" Detta fick barnet med all sannolikhet höra mer än en gång, och lika ofta fick det säkerligen höra: "Vi älskar dig så mycket!"

På en faktisk, objektiv eller handlingsmässig nivå karaktäriserades förhållandet mellan barn och föräldrar av *brist* på engagemang, men på en annan, ideologisk nivå fram-

trädde denna objektiva brist — skenbart — som dess direkta negation. Människan är väsensmässigt sina handlingar, så på vilka grunder skulle barnet ha älskat sina föräldrar, och vad är den kärlek värd som inte tar sig uttryck i handlingar? Här har vi än en gång användning för begreppet mystifikation och kanske rent av begreppet dubbelbindning.

För barnet måste föräldrarna ha haft en liknande mystifierande existens som Gud och Djävul för en kristen: De sägs genomsyra hela tillvaron, men ingenstans står de att upptäcka.

Det är i detta glapp mellan objektiv verklighet och ideologiska förvrängningar vi har att söka barnets ambivalens, en osäkerhet som inte bara gällde dess förhållande till fadern utan i lika hög grad dess förhållande till modern (vilket bland annat framgick av min analys av studien över lille Hans). Barnet ställs inför krav som — åtminstone dunkelt — måste ha förefallit grundlösa.

Skulle det hittills sagda vederlägga Freuds tes om barnets starka bindning till föräldrarna? Inte nödvändigtvis. Bindningen kunde mycket väl varit giltig som *faktum* — men kräva andra tolkningar eller förklaringar. Och dessutom är ideologier eller förvrängningar minst lika bindande som faktiska förhållanden, ja kanske rent av *ännu* mer bindande. Jag tror inte att det självklara, naturliga eller äkta i mänskligt och socialt liv är det mest bindande. Det självklara möter vi med ett igenkännande; vi lägger knappt märke till det. Det är det problematiska och gåtfulla som slukar vår energi. Vi såg i studien över lille Hans prov på hur mystifikationerna och gåtorna — till exempel lögnen om att även hans moder hade en penis — helt upptog Hans' värld, och just härigenom starkt band honom till modern. Kan man inte tänka sig att den generella bindningen — om den nu fanns — mellan barn och föräldrar i den borgerliga familjen kan förklaras utifrån ett

liknande resonemang? Att de olika bindningarna av hat, kärlek, försoning, skuld och så vidare var en naturlig följd av den borgerliga familjens grundläggande mystifierande existens?

Det får i stort förbli en öppen fråga.

V

I motsats till Freud arbetar Reich inte med någon speciell familjetyp; hans patienter kommer från alla samhällsskikt. Reich är också verksam under ett annat tidsskede än Freud, och samhället är inte längre lika klart skiktat som det hade varit i perioden kring sekelskiftet. Gränserna mellan de båda stora klasserna borgerskap och arbetare har blivit suddigare och det är nu, i slutet av 20-talet och början av 30-talet, som grunderna läggs för den idag förhärskande och dominerande familjetypen, grunderna för det moderna, funktionalistiskt uppbyggda massamhället — och "den endimensionella människan", för att låna ett uttryck från Herbert Marcuse. När Reich inte formulerar sin teori utifrån en familjetypologi av freudiansk art kan det delvis ses som ett resultat av det samhälle han lever i. (Självfallet menar jag inte att det skulle röra sig om ett klasslöst samhälle. Men den ekonomiska utsugningen framträder inte i lika öppen dager utan mystifieras genom en endimensionalitet i fråga om livsstil.)

Denna samhällsförvandling resulterade bland annat i att tjänstefolket började försvinna som en viktig social kategori. Ammor, barnpigor, guvernanter, informatorer och liknande decimerades starkt. Hemmet, familjens bostad, hyste endast föräldrar och barn. Denna nya familjetyp materialiserades i den funktionalistiska arkitekturen.

Det tycks, vid en första blick, som om det i den här nya familjetypen skulle kunna finnas förutsättningar för den starka bindning mellan barn och föräldrar som vi såg

saknades i den borgerliga familjen. Tjänstefolkets bortfall skapade förutsättningar för en mer varaktig och direkt kontakt mellan barn och föräldrar. Om vi utgår ifrån att interaktionen är det primära, tycks det alltså — ironiskt nog — som om Freuds Oidipusteori kan äga sin giltighet på en annan familjetyp än den han själv baserade sina studier på. Åtminstone borde detta gälla barnets förhållande till modern, eftersom hon — liksom barnet — existentiellt är knuten till hemmet och dess värld.

Det faktum att tjänstefolket försvinner är ett resultat av en generell och genomgripande förvandling av samhället: statens allt större ingripande i det sociala livet (inte minst på den ekonomiska nivån, där stat och kapital flyter samman). Funktioner som tidigare utfördes inom det borgerliga hemmets väggar flyttas nu ut i det "öppna" samhället. Så ersätts till exempel informatorn med olika typer av skolor. Barnets väl och ve är inte längre en privat familjeangelägenhet.

Reich formulerar alltså sina teorier vid en tidpunkt då familjen börjar mista flera av sina traditionella funktioner. När han kräver familjens (äktenskapets) upphävande bör det förstås utifrån denna historiska bakgrund. De problem han tar upp ligger i tiden.

Enligt Reich är familjens funktion att reproducera det rådande samhällssystemet, ett samhälle som bygger på förtryck. Men han går längre än så: Utan familjeinstitutionen skulle det här samhället över huvud taget inte kunna existera. Den som upprätthåller familjen — och därmed samhället — är fadern. Han binder hustrun främst genom hennes ekonomiska beroende och barnet främst ideologiskt, genom att uppfostra det till en följsam och underdånig samhällsmedlem.

Att hustrun står i ett ekonomiskt beroendeförhållande är väl ett ovedersägligt faktum. Men hur förhåller det sig med faderns påstådda makt över barnet?

Som vi tidigare kunnat konstatera har fadern mycket lite med hemmet och barnet att skaffa. Jag kan därför inte se det underlag som måste till för att Reichs tes ska äga giltighet. Däremot finns det en nog så rimlig bas för att modern skulle ha ett starkt inflytande över barnet. (Detta avspeglar sig ju också juridiskt: det är oftast hustrun som vid skilsmässa får vårdnaden om barnet.)

VI

Hur har då Reich tänkt sig att familjen ska kunna upplösas och faderns (påstådda) makt brytas?

För det första är han ingen reformist. Han är revolutionär i ordets kommunistiska betydelse, dvs. förutsättningen för ett nytt samliv är att arbetet kvalitativt omorganiseras. Detta är grunden i hans teori. Därefter måste två väsentliga krav uppfyllas: Kvinnans ekonomiska självständighet och barnuppfostrans församhälleligande; föräldrarna ska inte ha någon bestämmanderätt över barnen.

I en viss mening har tiden arbetat för Reich. Kvinnans ekonomiska situation har förbättrats och föräldrarnas inflytande över barnen har minskat. Men eftersom Reichs grundläggande förutsättning inte realiserats är det tveksamt av vilken betydelse de här förändringarna är. Fadern tycks inte längre vara någon "statens representant" i familjen, och familjen tycks heller inte längre vara någon viktig "ideologifabrik". Staten har numera gripit in på ett mycket mer direkt sätt. I takt med att familjens tidigare uppgifter och funktioner bortfallit har också statens kontroll ökat. (Inte bara genom daghem och skola, utan också — eller kanske främst — genom massmedias hårda grepp; framför allt TV.) Därför tror jag inte att Reich skulle se med förhoppning på vår samhällsutveckling; liksom han med all säkerhet skulle ha tagit avstånd från den sexualsyn som genomdränker vårt samhälle.

VII

Det är både betryckande och betryggande att läsa Reich. Han ger oss en pessimistisk bild av vårt samhälle och kärlekens möjlighet i vår tid. Men samtidigt pekar han också mot en förlösning, en befrielse.

Reichs förtjänster ligger, enligt min mening, inte på det familjesociologiska planet. Här är hans analyser grova — och jag tror också till dels missvisande. Hans originalitet och skärpa gäller själva sexualitetsbegreppet, att det råder ett inre förhållande mellan kropp och själ, mellan känsla och förnuft — och naturligtvis: hans kvalitativa orgasmbegrepp. Han vidareför Marx' alienationsanalyser, men skiftar fokuseringen från arbetsprocessen till sexualitetens sfär. Och liksom Marx är Reich också en konsekvent totaliserande vetenskapsman: Han genomlyser varje del av det mänskliga och sociala livet med varje annan del — från den minsta lilla muskel till de stora samhällsinstitutionerna.

Den som tar Reichs teorier allvarligt — och det bör vi göra — kan inte annat än se med oro på vårt samhälles sexualsyn. Erotiken är i vår tid — som så mycket annat — en krusning på ytan. Nerknäppta gylfar och för korta trosor, dagsländans sexualitet, uppfattas som frihetens intåg, en skenbar frihet som penningarnas förvaltare skyndsamt lagt sin varma hand över. Allt går att sälja med mördande reklam, även människornas sexuella känslor, och myten om Det Sexiga är en nog så grym spekulation i mänsklig olycka. Till och med den en gång så radikala och genuint frihetliga organisationen RFSU har nu skiftat karaktär: Deras revolutionsparoller är idag gröna, gula, blå och svarta kondomer, tröjor med ett fånigt flinande könsorgan och annat krafs. Erotiken framställs som ett skämt, sexualakten uppfattas i likhet med en bra berättad historia. (En stor del av den nuvarande filmindustrin

spinner på samma tema; det gäller såväl de rent spekulativt-kommersiella som de så kallade seriösa filmerna. Det stora genombrottet kom väl med den danska filmen *Bocken i paradiset.*)

Att sexualiteten idag framställs på ett skämtsamt sätt, söker locka oss till skratt, är ingen tillfällighet. Enligt Bergson är skrattet riktat mot det stela, tröga och mekaniserade. Skrattets funktion är att få oss att lösa upp vår förtorkade skorpa, att få oss mer levande, och skrattet är också ett tecken på att det råder en förstelning. Bergson har ägnat en hel bok åt detta ämne — *Skrattet,* 1900. (Och enligt Freud är skrattet att betrakta som en plötslig spänningslösning, där något som vi betraktar som ångestladdat plötsligt görs ofarligt. Vårt lättsamma förhållningssätt gentemot sexualiteten skulle alltså endast vara ett ytfenomen med vars hjälp vi nödtorftigt döljer den sexualnöd många av oss lever i.)

Utan tvekan är samhället förtorkat och vårt ytjags skorpa har lagt sig som ett kompakt lock över våra djupare, skapande och naturligt sociala lager. Men skrattet är inte lika oskyldigt som Bergson ansåg. Om vi följer Reichs idéer bör vi ta erotiken på allvar och med alla krafter motarbeta den rådande sexualsynen, som allt mer driver oss mot erotikens nollpunkt.

Detta innebär att vi också bör ställa oss skeptiska till vetenskapsmän som Kinsey, Masters och Johnson. De har sin del och sitt ansvar i denna process. För dem är allt naturligt, allt lika normalt (sadism undantaget). Ett samlag är ett samlag, är ett samlag, är ett samlag ... En orgasm är en orgasm, är en orgasm, är en orgasm ... Samma kritik som jag tidigare riktade mot förespråkarna för det dramaturgiska perspektivet, åsikten att samhället är ett drama och människorna de maskerade aktörerna, samma kritik kan riktas mot dessa sexualforskare: Så länge som de saknar vissa väsentliga, kvalitativa begrepp kommer

deras forskning och åsikter att fungera mystifierande och legitimera det bestående.

VIII

Till sist en liten "reichiansk gåta"; på samma gång en tidsbild:

Olle och Märta ligger i samlagets famntag i sin villa i Borås. De smeker ömt varandras kroppar, viskar kärleksfulla ord — och Olle tycks helt försvinna in i Märta, Märta helt försvinna in i Olle. Men Olle tänker på Gudrun, som han en gång legat med för några år sedan på ett hotellrum i Stockholm. Gudruns sköte flimrar förbi, hennes hår, en arm och även hotellrummets gräsliga tapeter far hastigt genom hans huvud. Och fastän Märta känner Olles lem mot insidan av låret, tycks det ändå som om han hade Edvards mage; doften av hans kropp tränger igenom — och tänk den gången de hade knullat på toaletten, på tåget mellan Göteborg och Trollhättan! — Olle och Märta ligger i samlagets famntag i sin villa i Borås?

Litteratur

Jag har använt mig av såväl originaltexter som översättningar, men återgivit både titlar och citat på svenska. I de fall där boken finns översatt till svenska är titeln kursiverad, i de fall den ej finns tillgänglig på svenska är titeln satt inom citationstecken. Detta gäller såväl texten som litteraturförteckningen. Årtalen avser första originalutgåvan.

Vad gäller Reichs böcker har jag uteslutande använt mig av de upplagor som tillhör hans "senare" period: Efter att ha uteslutits ur kommunistpartiet i mitten av 30-talet omarbetade han sina tidigare upplagor och bland annat reducerades den marxistiska terminologin till ett minimum. Det är endast de här senare upplagorna som nu trycks om därför att Reichs släktingar inte tillåter nypubliceringar av den "tidigare" Reich. Man kan dock skaffa även dessa t.ex. genom tyska piratförlag.

Reich har dock publicerat två *helt* olika böcker med samma titel: "Orgasmens funktion" (*Die Funktion des Orgasmus*). Den första utkom 1927, den andra 1942. Jag har endast läst den senare.

Johan Asplund, 1970: *Om undran inför samhället.*

Simone de Beauvoir, 1949: *Det andra könet (Le deuxième sexe).*

Henri Bergson, 1900: *Skrattet (Le rire).*

Henri Bergson, 1903: *Inledning till metafysiken (Introduction à la métaphysique).*

Henri Bergson, 1932: "De två källorna till moral och

religion" *(Les deux sources de la morale et de la religion).*
David Cooper, 1970: *Död åt familjen (The Death of the Family).*
Friedrich Engels, 1884: *Familjens, privategendomens och statens ursprung (Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats).*
Sigmund Freud/Josef Breuer, 1893: "Om den psykiska mekanismen i hysteriska fenomen" *(Über den psychischen Mechanismus hysterischer Phänomene).*
Sigmund Freud/Josef Breuer, 1895: "Studier i hysteri" *(Studien über Hysterie).*
Sigmund Freud, 1898: "Sexualitetens betydelse i neurosernas etiologi" *(Die Sexualität in der Ätiologie der Neurosen).*
Sigmund Freud, 1900: *Drömtydning (Die Traumdeutung).*
Sigmund Freud, 1905: "Mina åsikter om sexualitetens roll i neurosernas etiologi" *(Meine Ansichten über die Rolle der Sexualität in der Ätiologie der Neurosen).*
Sigmund Freud, 1905: *Sexualteori (Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie).*
Sigmund Freud, 1907: "Sexualupplysningen bland barn" *(Zur sexuellen Aufklärung der Kinder).*
Sigmund Freud, 1908: " 'Civiliserad' sexualmoral och modern nervositet" *(Die "kulturelle" Sexualmoral und die moderne Nervosität).*
Sigmund Freud, 1909: *Lille Hans (Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben).*
Sigmund Freud, 1914: "Om den psykoanalytiska rörelsens historia" *(Zur Geschichte der psychoanalytischen Bewegung).*
Sigmund Freud, 1918: *Vargmannen (Aus der Geschichte einer infantilen Neurose).*
Sigmund Freud, 1920: *Bortom lustprincipen (Jenseits des Lustprinzips).*

Sigmund Freud, 1923: "Jaget och Detet" *(Das Ich und das Es).*
Sigmund Freud, 1923: "Psykoanalys" *(Psychoanalyse).*
Sigmund Freud, 1925: "Förnekelsen" *(Die Verneinung).*
Sigmund Freud, 1926: *En illusion och dess framtid (Die Zukunft einer Illusion).*
Sigmund Freud, 1930: *Vi vantrivs i kulturen (Das Unbehagen in der Kultur).*
Erich Fromm, 1970: "Psykoanalysens kris" *(The Crisis of Psychoanalysis).*
Erwing Goffman, 1959: *Jaget och maskerna (The Presentation of Self in Everyday Life).*
Bronislaw Malinowski, 1927: *Sex och tabu i ett primitivt samhälle (Sex and Repression in Savage Society).*
Herbert Marcuse, 1954: *Eros och civilisation (Eros and Civilization).*
Wilhelm Reich, 1930: *Den sexuella revolutionen (Geschlechtsreife, Enthaltsamkeit, Ehemoral).*
Wilhelm Reich, 1931: "Den sexuella tvångsmoralens invasion" *(Der Einbruch der Sexualmoral).*
Wilhelm Reich, 1933: "Fascismens masspsykologi" *(Massenpsychologie des Faschismus).*
Wilhelm Reich, 1933: "Karaktärsanalys" *(Charakteranalyse).*
Wilhelm Reich, 1942: "Orgasmens funktion" *(Die Funktion des Orgasmus).*
Wilhelm Reich/Kurt Eissler, 1967: "Reich talar om Freud" *(Reich Speaks of Freud).*
August Strindberg, 1886: *Giftas II.*

Sigmund Freud, psykoanalysens grundare, ansåg att sexualitetens undertryckande var nödvändigt för allt skapande arbete och allt samhällsbygge. Detta är hans välkända "sublimeringslära".

Wilhelm Reich, hans mest oortodoxe lärjunge, ansåg tvärtom att ju mer sexuellt tillfredsställd en människa är, desto livsdugligare och mer lämpad för kulturarbete är hon. Neuroser, prostitution och brottslighet är enligt hans mening direkta resultat av det borgerliga samhällets sexualförkvävning och dubbelmoral.

Reich sökte förena Freuds djuppsykologi med Marx' teorier och blev därigenom grundare av freudo-marxismen. Han engagerade sig på 20- och 30-talet i praktiskt, samhällsförändrande arbete med bl.a. sexual-forskning och sexualrådgivning för arbetarklassen.

Sten Andersson diskuterar på ett lättfattligt och stimulerande sätt Freuds och Reichs synpunkter på sexualitetens betydelse för den enskilda människan och för samhället. Boken kan läsas av alla oavsett kunskaper och vänder sig till alla som är intresserade av den ständigt fortgående debatten om människan och samhället, om individen kontra kollektivet.

Sten Andersson, f. 1947, arbetar för närvarande som forskningsstipendiat vid sociologiska institutionen i Göteborg.

Bokförlaget Prisma / Verdandi-debatt

ISBN 91-518-0915-